

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Ehdottomuusperiaate ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnassa

Perus- ja ihmisoikeudet lainsäädäntö- ja oikeuskäytännössä
Tutkielma

Laatija:
Miia Hannukkala

13.1.2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Perus- ja ihmisoikeudet lainsäädäntö- ja oikeuskäytännössä

Tekijä: Miia Hannukkala

Otsikko: Ehdottomuusperiaate ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnassa

Ohjaaja: Veli-Pekka Viljanen

Sivumäärä: 63 sivua

Päivämäärä: 13.1.2023

Alaikäisavioliitto nähdään Suomessa ja kansainvälisellä tasolla yhä enenevässä määrin lapsen oikeuksia rikkovana käytäntönä. Vaikka Suomen avioliittolain mukaan vähimmäisikä avioliiton solmimiselle on nykyisin ilman poikkeuksia 18 vuotta, voivat alaikäisavioliitot tulla myös Suomessa arvioinnin kohteeksi erityisesti ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen kautta.

Tutkielma käsittelee ehdottomuus- eli ordre public -periaatteen soveltamista ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnassa Suomessa. Ehdottomuusperiaatteen nojalla voidaan ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto jättää Suomessa tunnustamatta, mikäli sen tunnustaminen rikkoisi oikeusjärjestyksemme perusteita. Tutkielma rajautuu niihin tilanteisiin, joissa ainakin toinen puolisoista on yhä alaikäinen avioliittoa koskevan tunnustamisharkinnan hetkellä. Tutkimuskysymys on, milloin ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnys täyttyy ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnassa lapsen edun, perhe-elämän suojan sekä avioliiton vapaaehtoisuuden suhteen. Tutkielmassa hyödynnetään lainopillista tutkimusmetodia ja oikeushistoriallista lähestymistapaa. Tutkielma sisältää myös de lege ferenda -kannanottoja. Oikeuslähteinä on oikeuskirjallisuutta, lainvalmisteluaineistoa, voimassa olevaa lainsäädäntöä sekä kansainvälisiä sopimuksia ja suosituksia. Pitkin tutkielmaa tuodaan esiin myös relevanttia oikeuskäytäntöä Suomesta ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta.

Tutkielmassa osoitetaan, että ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnys täyttyy lapsen edun osalta, koska oikeusjärjestyksemme mukaan on selkeästi lapsen etu olla olematta avioliitossa. Ulkomainen alaikäisavioliitto voidaan siten jättää ehdottomuusperiaatteen nojalla tunnustamatta vedoten lapsen etuun. Tutkielmassa osoitetaan myös, että perhe-elämän suoja ei ole esteenä alaikäisavioliiton tunnustamatta jättämiselle ehdottomuusperiaatetta soveltamalla silloin, kun ainakin toinen puolisoista on yhä alaikäinen, sillä perhe-elämä ei yleensä ole ehtinyt muodostua niin vakiintuneeksi, että olisi syytä tunnustaa selkeästi oikeusjärjestyksemme vastainen alaikäisavioliitto. Avioliiton vapaaehtoisuuden osalta käy yksiselitteisesti ilmi, että pakottamalla syntynyt avioliitto voidaan ja pääsääntöisesti tulee jättää ehdottomuusperiaatetta soveltamalla tunnustamatta, ellei puoliset vapaasta tahdostaan myöhemmin täysi-ikäisinä ilmaise haluavansa pysyä avioliitossa.

Avainsanat: Ehdottomuusperiaate, lapsiavioliitto, pakkoavioliitto, lapsen etu, perhe-elämän suoja, avioliiton vapaaehtoisuus.

Sisällys

Ehdottomuusperiaate ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton

tunnustamisharkinnassa.....	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XI
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkielman tausta ja aiheenrajaus	1
1.2 Tutkimuskysymyksestä ja määritelmistä	2
1.3 Käytettävästä metodista ja tutkielman rakenteesta	3
2 Alaikäisavioliitto Suomessa ja maailmalla.....	5
2.1 Kansainväliset sopimukset ja alaikäisavioliitto	5
2.1.1 Yhdistyneet kansakunnat	5
2.1.2 Euroopan unioni.....	7
2.1.3 Euroopan neuvosto.....	8
2.2 Alaikäisavioliitot Suomessa	9
3 Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen Suomessa	13
3.1 Lähtökohtia.....	13
3.2 Ehdottomuusperiaate ja alaikäisavioliitto	16
3.3 Tunnustamisen merkitys puolisoille.....	19
3.4 HE 172/2021 vp avioliittolain muuttamisesta.....	20
4 Lapsen etu	23
4.1 Lähtökohtia.....	23
4.2 Lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa	24
4.3 Lapsen edun elementeistä.....	27
4.3.1 Lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä	27
4.3.2 Lapsen identiteetti.....	30
4.3.3 Välttämätön suojele ja huolenpito.....	32
4.3.4 Pohdintaa muista lapsen edun elementeistä.....	33
4.4 Ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnyksen täyttymisestä	36
4.5 Mahdollisia vasta-argumentteja	37

5	Perhe-elämän suoja	40
5.1	Perhe-elämän suojan juridinen pohja	40
5.2	Perhe-elämän suojan ulottuvuus	42
5.3	Perhe-elämän suojaan puuttuminen	46
5.4	Ehdottomuusperiaate ja perhe-elämän suoja	47
6	Avioliiton vapaaehtoisuus	50
6.1	Vapaus päättää avioliiton solmimisesta	50
6.2	Pakkoavioliitot ja niiden ilmentyminen Suomessa	51
6.3	Ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnyksen täyttymisestä	55
6.4	HE 172/2021 vp avioliittolain muuttamisesta.....	58
7	Lopuksi	61
7.1	Johtopäätökset.....	61

Lähteet

Kirjallisuus

Aaltonen, Anna-Kaisa, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. 2. painos. Edita Publishing Oy, 2014.

Aer, Janne, Lastensuojeluoikeus: lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. 1. painos. Ville Pönkä ja Alma Talent Oy, 2012.

Bildjuschkin, Katriina – Klemetti, Reija (toim.) – Kulmala, Teija – Luoto, Riitta – Nipuli, Suvi – Nykänen, Maarit – Parekh, Seija – Raussi-Lehto, Eija (toim.) – Surcel, Heljä-Marja, Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020. 3. tarkennettu painos, Terveystieteiden tutkimuskeskus. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 2016.

Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till europakonventionen om de mänskliga rättigheterna. Tredje upplagan, Norstedts Juridik, 2007.

Hakalehto-Wainio, Suvianna, Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis N:o 4/2011, s. 510–525.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. 2., uudistettu painos. WSOYpro Oy, 2011.

Hansen, Saana – Sams, Anni – Jäppinen, Maija – Latvala, Johanna, Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliiton julkaisu. Picascript, 2016.

Helin, Markku, Suomen kansainvälinen perhe- ja perintöoikeus. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy, 2020.

Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo, Kirjoitetaan juridiikkaa: ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Lakimiesliiton kustannus, 2001.

Huttunen, Oiva, Avioliittolaki ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset. Toinen painos, Werner Söderström Osakeyhtiö, 1945.

Jyränki, Antero – Husa, Jaakko, Valtiosääntöoikeus. Kariston Kirjapaino Oy, 2012.

Lainvalmistelukunnan julkaisuja, Ehdotus uudeksi aviokaareksi ynnä perustelut. Valtioneuvoston kirjapaino, 1924.

- Mattson, Titti, Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård. Skrifter utgivna vid Juridiska Fakulteten i Lund. Nr 145. Acta Societatis Juridicae Lundensis. 2002.
- McAdam, Jane, Complementary Protection in International Refugee Law. Oxford University Press, 2007.
- Mikkola, Tuulikki, Islamilaisesta perheoikeudesta Suomen kansainvälisen avioliitto-oikeuden valossa: erityisesti ehdottomuusperiaatteen (ordre public) soveltamisen kannalta, Defensor Legis N:o 2/2007, 2007.
- Mikkola, Tuulikki, Kansainvälinen avioliitto- ja jäämistöoikeus. 2., uudistettu painos. WSOYpro OY, 2009.
- Mikkola, Tuulikki, Kansainvälinen Lapsioikeus. 1. painos. Alma Talent Oy, 2012.
- Mikkola, Tuulikki, Parisuhteet, varallisuus ja sopimukset. Alma Talent Oy, 2021.
- Pajulammi, Henna, Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum, 2014.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti, Euroopan ihmisoikeussopimus. 6., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.
- Suomalaisen kirjallisuuden seura, Ruotsin waltakunnan laki, hyväksytty ja noudatettawaksi otettu waltiopäivillä vuonna 1734: ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka owat woimassa Suomen suuriruhtinanmaassa: suomennos, Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainosta, 1877.
- Toivonen, Virve-Maria, Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. Selvitysmuistio. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos 2017.
- Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeusuudistus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Lakimies 5-6/1996, s. 788-815.

Virallislähteet

- HE 40/1927 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi aviokaareksi.
- HE 62/1986 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi avioliittolain sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

- HE 44/2001 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden avioliittoa ja perimystä koskevien kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvien säännösten uudistamisesta.
- HE 155/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.
- HE 211/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi avioliittolain 4 ja 109 §:n sekä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.
- HE 172/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi. (13.1.2023 käsittelyvaihe eduskunnassa: yleiskeskustelu.)
- Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma 1468 pakko- ja lapsiavioliitosta, 2005.
- Euroopan parlamentin päätöslauselma 4. lokakuuta 2017 lapsiavioliittojen lopettamisesta, 2017/2663(RSP), 2017.
- Euroopan parlamentin päätöslauselma 4. heinäkuuta 2018 aiheesta ”Kohti varhais- ja pakkoavioliittojen vastaista EU:n ulkoista strategiaa – seuraavat askeleet”, 2017/2275(INI), 2018.
- Euroopan parlamentin päätöslauselma 26. marraskuuta 2019 lasten oikeuksista YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 30. vuosipäivän yhteydessä (2019/2876(RSP)), 2019.
- Kansainliiton Geneven lapsen oikeuksien julistus 26.9.1924.
- Lakivaliokunnan mietintö No 1 Naisen naimaijän korottamista koskevan eduskuntaesityksen ja anomusehdotuksen johdosta, 1908.
- Maahanmuuttoviraston lausunto (5.9.2018) koskien oikeusministeriön arviomuistiota alaikäisavioliittojen sääntelytarpeesta OM 33/41/2015, 2018.
- Maahanmuuttovirasto, Lapsen asian käsittely ja päätöksenteko Maahanmuuttovirastossa, MIGDno-2020-127, 2020.
- Oikeusministeriö, Alaikäisavioliittojen sääntelytarve: Arviomuistio. Valtioneuvoston hallintoyksikkö, julkaisutuotanto. OM 33/41/2015, 2018.

Oikeusministeriö, Selvitys alaikäis- ja pakkoavioliittojen päättämistä sekä ulkomaisten alaikäisavioliittojen tunnustamista koskevan sääntelyn muutostarpeista.

VN/12734/2019, 2019.

Oikeusministeriö, arviomuistio pakkoavioliiton mitätöintiin ja ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiseen liittyvistä sääntelytarpeista.

VN/12734/2019, 2020.

Oikeusministeriö, arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta.

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:29, 2021.

The United Nations General Assembly, Recommendation on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages, 1965.

The United Nations Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), general recommendation No. 21: Equality in Marriage and Family Relations, 1994.

TyVM 15/2014 vp – HE 155/2014 vp. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea, yleiskommentti No. 19: 23 artikla (perhe), 1990.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 10.12.1948.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien julistus 20.11.1959.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No. 4 nuorten terveydestä ja kehityksestä lapsen oikeuksien sopimuksen yhteydessä. CRC/GC/2003/4, 2003.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No. 5 lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet, CRC/GC/2003/5, 2003.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No. 12, Lapsen oikeus tulla kuulluksi. CRC/C/GC/12. 2009.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No. 13 lapsen oikeus olla joutumatta väkivallan kohteeksi. CRC/C/GC/13, 2011.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No. 14 lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon. CRC/C/GC/14, 2013.

Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18 haitallisista käytännöistä, CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, 2014.

(YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenttien osalta tutkielmassa on hyödynnetty alkuperäisten kommenttien lisäksi lapsiasiavaltuutetun käännettämiä suomenkielisiä versioita, jotka löytyvät täältä: <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turvaa-lasten-ihmisoikeudet/ykn-lapsen-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/>).

Internetlähteet

ECPAT International, Thematic Report: Unrecognised Sexual Abuse and Exploitation of Children in Child, Early and Forced Marriage, 2015.
<https://cdn.icmec.org/wp-content/uploads/2020/04/Unrecognised-sexual-abuse-and-exploitation-in-child-early-and-forced-marriage-ECPAT-2015.pdf>
(Luettu 4.11.2022).

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän vuosikatsaus 2021, Tilastot: uudet asiakkaat, 2021.
https://www.ihmiskauppa.fi/materiaalipankki/tilastot_ja_tilannekatsaukset/ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_2021/tilastot_uudet_asiakkaat_2021 (Luettu 21.10.2022).

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän puolivuotiskatsaus 2022, Uudet asiakkaat 1.1.-30.6.2022, 2022.
https://www.ihmiskauppa.fi/materiaalipankki/tilastot_ja_tilannekatsaukset/ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_puolivuotiskatsaus_2022/uudet_asiakkaat_1.1._-30.6.2022 (Luettu 21.10.2022).

International Labour Organization and Walk Free Foundation, Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage, 2017.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf (Luettu 26.10.2022).

Oikeusministeriö, Pakkoavioliitot ja rikosoikeudelliset seuraamukset, 2020.

<https://www.riku.fi/content/uploads/2020/03/OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf> (Luettu 6.12.2022).

Unicef, Early Marriage, a Harmful Traditional Practice, a Statistical Exploration, 2005.

Ladattavissa sivulta: <https://data.unicef.org/resources/early-marriage-a-traditional-harmful-practice-a-statistical-exploration/> (Luettu 8.12.2022).

Unicef, Child Marriage, 2022. <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/> (Luettu 8.12.2022).

Yhdistyneiden kansakuntien alueellinen tiedotuskeskus, ihmisoikeudet.

<https://unric.org/fi/ihmisoikeudet/> (Luettu 5.12.2022).

Yhdistyneiden kansakuntien kestävä kehityksen tavoitteet, Agenda 2030, 2015.

<https://sdgs.un.org/2030agenda> (Luettu 21.9.2022).

World Health Organization, Child marriages – 39 000 every day: More than 140 million girls will marry between 2011 and 2020, 2013.

<https://www.who.int/news/item/07-03-2013-child-marriages-39-000-every-day-more-than-140-million-girls-will-marry-between-2011-and-2020> (Luettu 3.11.2022).

Oikeustapaukset

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2005:87.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Abdulaziz, Cabales ja Balkandali vs. Yhdistynyt kuningaskunta, 1985.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Boultif vs. Sveitsi, 2001.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Dalia vs. Ranska, 1995.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Z.H. ja R.H. vs. Sveitsi, 2015.

Lyhenteet

AL	Avioliittolaki
CEDAW	Committee on the Elimination of Discrimination against Women
EU	Euroopan unioni
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	Hallituksen esitys
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KP-sopimus	Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
LOS	Lapsen oikeuksien sopimus
RL	Rikoslaki
TSS-sopimus	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
TyVM	Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö
VTJL	Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Tutkielman tausta ja aiheenrajaus

Avioliiton solmiminen alaikäisenä on osassa maailman valtioista yleinen käytäntö. Avioliitto saatetaan solmia alaikäisenä vanhempien kannuksesta, jolloin tavoitteena voi olla esimerkiksi lapsen avioliiton tuoma taloudellinen tai sosiaalinen hyöty.¹ Lapsiavioliitot koskettavat erityisesti tyttöjä, mutta myös pojat saattavat avioitua alaikäisenä. Syyt lapsiavioliittojen solmimiselle ovat moninaiset ja ne liittyvät usein koulutuksen puutteeseen, köyhyyteen, perheen kunniaan tai esimerkiksi siihen, että avioliiton ajatellaan tuovan turvaa puolisoille.² Vuosittain noin 12 miljoonaa tyttöä solmii avioliiton alaikäisenä.³ Kansainväliset järjestöt ovat kiinnittäneet huomiota lapsiavioliittojen haittoihin jo vuosikymmenien ajan, ja asenne lapsena solmittuja avioliittoja kohtaan on etenkin länsimaissa muuttunut vuosien saatossa yhä kriittisemmäksi.

Suomessa vähimmäisikä avioliiton solmimiselle on avioliittolain (avioliittolaki 234/1929, jälj. AL) 4 §:n mukaan kahdeksantoista vuotta ilman poikkeuksia. Alaikäisenä solmitut avioliitot ovat silti myös Suomessa ajankohtainen aihe erityisesti ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen tunnustamista koskevan harkinnan vuoksi. Kysymys ulkomailla solmitun alaikäisavioliiton tunnustamisesta voi nousta esiin puolisoitten yhä ollessa alaikäisiä tai esimerkiksi vasta vuosikymmeniä avioliiton solmimisen jälkeen. Tarkkaa tietoa ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen tunnustamista koskevien tapausten määrästä Suomessa ei ole saatavilla muun muassa sen vuoksi, että tällaisen avioliiton tunnustaminen tulee yleensä pohdittavaksi jonkin muun asian esikysymyksenä, kuten perheenyhdistämiseen perustuvan oleskeluluvan päätösharkinnassa. Lukumäärä ei liene kovin suurin, sillä esimerkiksi Digi- ja väestötietovirasto on viime vuosina saanut vuosittain alle 10 hakemusta, joissa on pyydetty ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton rekisteröintiä.⁴ On kuitenkin arvioitu, että lisääntyvän maahanmuuton vuoksi ulkomailla solmittujen alaikäisavioliittojen tunnustamista

¹ Unicef 2005, s. 1. (Luettu 8.12.2022).

² Euroopan parlamentin päätöslauselma 2018, kohta E ja F.

³ Unicef 2022. (Luettu 8.12.2022).

⁴ HE 172/2021 vp, s. 8.

koskevien tapausten määrä tulee kasvamaan myös Suomessa.⁵ Vaikka tapausten määrä ei ole lukumäärällisesti merkittävä, vaikuttaa kukin yksittäinen tunnustamista koskeva ratkaisu suuresti puolisoiden elämään. Päätökset tunnustamisesta tai tunnustamatta jättämisestä kertovat myös selkeästi sen, mikä Suomen kanta lapsiavioliittoja kohtaan on.

Ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto voidaan jättää ehdottomuus- eli ordre public -periaatteen nojalla Suomessa tunnustamatta, mikäli avioliiton tunnustaminen rikkoisi oikeusjärjestyksemme perusteita. Toisin sanoen, jotta tällainen avioliitto voidaan jättää tunnustamatta, tulee kynnyksen ehdottomuusperiaatteen soveltamiselle täytyä. Ehdottomuusperiaatteen soveltamiselle ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita.⁶ Sen vuoksi ehdottomuusperiaatteen soveltamista ja soveltamiskynnystä on tärkeä tutkia ja arvioida ulkomaisten alaikäisavioliittojen tunnustamisharkintaan liittyen. Yhdenvertaisen kohtelun vuoksi ulkomaisten avioliittojen tunnustamista ja tunnustamatta jättämistä koskevien päätöksien tulisi olla johdonmukaisia.

Käsillä olevassa tutkielmassa on tarkastelun kohteena kolme tärkeää perus- ja ihmisoikeutta, jotka ovat lapsen etu, perhe-elämän suoja sekä avioliiton vapaaehtoisuus. Kyseiset oikeudet ovat kukin merkityksellisiä ulkomaisen alaikäisavioliiton tunnustamisharkinnassa. Tutkimukseni on rajattu ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkintaan silloin, kun ainakin toinen puolisoista on yhä alaikäinen. Edellytykset ehdottomuusperiaatteen soveltamiselle ovat erilaiset silloin, kun alaikäisenä avioliiton solmineet puoliset ovat jo täyttäneet 18 vuotta. Jotta voin tarjota kokonaisvaltaisemman käsityksen Suomen oikeusjärjestyksen asenteesta alaikäisavioliittoja kohtaan, nostan tutkielmassani kuitenkin tilaisuuden tullen esiin joitakin mainintoja tunnustamisharkinnasta myös silloin, kun molemmat puoliset ovat täyttäneet 18 vuotta.

1.2 Tutkimuskysymyksestä ja määritelmistä

Tutkimuskysymykseni on, milloin ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnys täyttyy ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnassa lapsen edun, perhe-elämän suojan sekä avioliiton vapaaehtoisuuden suhteen. Vastatakseni kysymykseen siitä, milloin ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnys täyttyy kunkin oikeuden osalta, tulee ensin tutkia,

⁵ Oikeusministeriö 2018, s. 28.

⁶ Mikkola 2009, s. 87.

mitkä kyseisten oikeuksien sisältö oikeusjärjestyksessämme on. Ulkomaisen alaikäisavioliiton tunnustamista koskevaa harkintaa ei ole juurikaan säännelty laissa, joten tutkin ja arvioin, mitkä asiat tulisi tunnustamisharkinnassa ottaa huomioon erityisesti lapsen edun, perhe-elämän suojan sekä avioliiton vapaaehtoisuuden näkökulmista. Lapsen etu on tärkeä lapselle kuuluva ja kansainvälisesti tunnustettu oikeus. Myös perhe-elämän suoja ja avioliiton vapaaehtoisuus ovat sekä kansallisesti että kansainvälisesti turvattuja oikeuksia. Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista koskevassa harkinnassa tulee arvioida, miten kyseiset oikeudet vaikuttavat päätöksenteossa ja toisaalta on arvioitava myös se, miten päätös vaikuttaa puolisoiden oikeuksiin nauttia kyseisistä oikeuksista. Päätöstä ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisesta tai tunnustamatta jättämisestä ei tule tehdä irrallisena perus- ja ihmisoikeuksien punninnasta ja pohdinnasta, sillä tällainen päätös väistämättä koskettaa vähintään yhtä tai usein useampaa puolisoille kuuluvaa perus- ja ihmisoikeutta. On huomioitava, että julkisen vallan tulee perustuslain (perustuslaki 731/1999) 22 §:n mukaan turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lasten oikeuksien merkitys Suomessa on kasvanut viime vuosikymmenien aikana erityisesti YK:n lasten oikeuksien sopimuksen (YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 59–60/1991, jälj. lapsen oikeuksien sopimus ja LOS) ansiosta.⁷ Tutkielman tarkoituksena on olla mukana edistämässä lasten oikeuksien toteutumista yhteiskunnassamme.

Tässä tutkielmassa tarkoitan sekä alaikäisavioliitolla että lapsiavioliitolla avioliittoa, jossa ainakin toinen puolisoista on alle 18 vuotta avioliiton solmimisen hetkellä. Täysi-ikäisellä henkilöllä tarkoitan 18 vuotta täyttänyttä henkilöä. Lapsella ja alaikäisellä tarkoitan puolestaan henkilöä, joka ei ole täyttänyt 18 vuotta.

1.3 Käytettävästä metodista ja tutkielman rakenteesta

Käsillä oleva tutkielma on oikeusdogmaattinen eli hyödynnän lainopillista tutkimusmetodia. Systematisoin ja tulkiten voimassa olevaa oikeusjärjestystä Suomen kansallisen lainsäädännön ja Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden kautta. Oikeusdogmaattinen lähestymistapa palvelee parhaiten tutkimustavoitettani eli sen tutkimista, miten ja millä edellytyksin voimassa olevan oikeusjärjestyksen perusteella ehdottomuusperiaatetta voidaan soveltaa. Hyödynnän lisäksi oikeushistoriallista lähestymistapaa tutkiessani, miten Suomessa aiemmin voimassa ollut lainsäädäntö on vuosien saatossa kehittynyt nykyisin voimassa olevaksi lainsäädännöksi

⁷ Hakalehto-Wainio 2011, s. 510.

avioliiton solmimiseksi vaaditun vähimmäisiän suhteen.⁸ Tutkielma sisältää myös de lege ferenda -kannanottoja tarpeesta tarkempaan sääntelyyn käsillä olevan aiheen tiimoilta.

Hyödynnän tutkielmassa lainvalmisteluaineistoa, voimassa olevaa lainsäädäntöä, kansainvälisiä sopimuksia ja suosituksia sekä oikeuskirjallisuutta. Nostan pitkin tutkielmaa esiin myös relevanttia oikeuskäytäntöä Suomesta ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja.

Tutkielma koostuu 7 pääluvusta, joista ensimmäisessä lukija johdatetaan tutkielman aiheeseen ja sisältöön. Seuraavassa pääluvussa tutkin kansainvälisten sopimusten kautta sitä, miten alaikäisavioliittoihin suhtaudutaan Yhdistyneiden kansakuntien piirissä, Euroopan unionissa ja Euroopan neuvostossa. Tutkin lisäksi lainsäädännön kautta Suomen historiaa alaikäisavioliittojen osalta ja nykypäivän asennetta alaikäisavioliittoja kohtaan. Kolmannen pääluvun aiheena on ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen Suomessa eli käsittelen tunnustamisen lähtökohtia ja avioliiton tunnustamisen merkitystä puolisoille. Kyseisessä pääluvussa käsittelen myös ehdottomuusperiaatetta, joka on merkityksellinen päälukujen 4–6 tutkimusten osalta. Ennen seuraavaan päälukuun siirtymistä tuon esiin eduskunnassa käsittelyssä olevan hallituksen esityksen (HE 172/2021 vp. Käsittelyvaihe 13.1.2023: yleiskeskustelu), jossa ehdotetaan muutosta ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiseen. Pääluvussa neljä käsittelen lapsen etua ja tutkin, mikä lapsen edun sisältö on oikeusjärjestyksessämme. Tutkin myös, milloin ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnys täyttyy lapsen edun suhteen ulkomaisen alaikäisavioliiton tunnustamisharkinnassa. Pääluvut 5 ja 6 seuraavat samanlaista rakennetta kuin pääluku 4 lapsen edusta, mutta pääluvun 5 aiheena on perhe-elämän suoja ja pääluku 6 käsittelee avioliiton vapaaehtoisuutta ja pakkoavioliittoa. Pääluvussa 6 käsittelen myös edellä mainittua hallituksen esitystä (HE 172/2021 vp.), jossa ehdotetaan uusia säännöksiä pakkoavioliiton kumoamisen mahdollistamiseksi. Tutkielma päättyy johtopäätöksiin.

⁸ Ks. oikeusdogmaattisesta ja oikeushistoriallisesta tutkimusmenetelmästä esimerkiksi Husa – Mutanen – Pohjolainen 2001, s. 13–14.

2 Alaikäisavioliitto Suomessa ja maailmalla

2.1 Kansainväliset sopimukset ja alaikäisavioliitto

2.1.1 Yhdistyneet kansakunnat

Suomi liittyi Yhdistyneisiin kansakuntiin (jälj. YK) vuonna 1955. YK on monine alajärjestöineen merkittävä kansainvälinen toimija muun muassa ihmisoikeuksien edistäjänä. Miesten ja naisten yhtäläinen oikeus solmia avioliitto tunnustetaan YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (SopS 67–68/1986. Saatettu Suomessa voimaan 26.9.1986) 16 artiklassa sekä YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976. Saatettu Suomessa voimaan 23.3.1976. jälj. KP-sopimus.) 23 artiklassa. KP-sopimuksessa oikeus solmia avioliitto tunnustetaan ”avioliittoiässä oleville” miehille ja naisille. Suomi on velvollinen noudattamaan kumpaakin mainittua yleissopimusta. Oikeus avioliiton solmimiseen huomioitiin YK:n piirissä kuitenkin jo vuonna 1948, kun YK:n yleiskokous hyväksyi ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, Yhdistyneet kansakunnat, 10.12.1948. Jälj. ihmisoikeuksien julistus). Ihmisoikeuksien julistus oli merkittävä askel eteenpäin ihmisoikeuksien turvaamiseksi ja sen 16 artiklan 1 kohdan mukaan täysi-ikäisillä miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe ilman minkäänlaisia rodusta, kansalaisuudesta tai uskonnosta johtuvia rajoituksia. Vaikka ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ei velvoita valtioita oikeudellisesti, on sillä kuitenkin selkeää moraalista painoarvoa. Ihmisoikeuksien julistus on käännetty yli 300 kielelle ja YK:n yleiskokouksen päätös sen hyväksymisestä oli yksimielinen.⁹

On selkeää, että oikeus solmia avioliitto on YK:n piirissä tunnustettu ja turvattu ihmisoikeus ja koska Suomi on ratifioinut kyseiset sopimukset, on Suomi velvollinen niitä noudattamaan. Mainituista sopimuksista ja ihmisoikeuksien julistuksesta ei kuitenkaan käy ilmi, mikä on sopiva ikä avioliiton solmimiseen. Ihmisoikeuksien julistuksessa käytetty termi ”täysi-ikäinen” ja KP-sopimuksessa käytetty termi ”avioliittoiässä oleva” jättävät kansalliselle lainsäätäjälle paljon harkintavaltaa hyväksytyyn vähimmäisiän suhteen, sillä termejä ei kyseisissä instrumenteissa määritellä.

⁹ Yhdistyneiden Kansakuntien alueellinen tiedotuskeskus, ihmisoikeudet (Luettu 5.12.2022).

Yhdistyneiden kansakuntien piirissä on kysymystä sopivasta avioliittoiästä kommentoitu useaan otteeseen, mutta yksiselitteistä ja yhtenäistä kantaa aiheeseen ei ole löydettävissä. Suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikää ja avioliittojen kirjaamista koskevan YK:n yleissopimuksen (Sops 50/1964. Saatettu Suomessa voimaan 9.12.1964.) 2 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä lainsäädännöllisiin toimenpiteisiin määritelläkseen vähimmäisavioiän. Myös YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 16 artiklan 2 kappale edellyttää, että sopimusvaltiot määräävät avioliiton solmimiselle vähimmäisiän. Velvoite vähimmäisiän asettamiseksi siis on, mutta epäselväksi jää, mikä olisi oikea vähimmäisikä. YK:n yleiskokous on vuonna 1965 antamassaan suosituksessa katsonut, että vähimmäisikä avioliiton solmimiseksi ei saa olla vähemmän kuin 15 vuotta.¹⁰ Noin 30 vuotta myöhemmin YK:n alainen CEDAW-komitea eli kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa valvova komitea on katsonut antamassaan yleiskommentissa, että vähimmäisikä avioliiton solmimiselle tulisi olla 18-vuotta niin miehillä kuin naisilla.¹¹ Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on vuonna 2003 antamassaan yleiskommentissaan vahvasti suosittanut, että sopimusvaltiot asettavat avioliiton vähimmäisikärajaksi 18 vuotta. Lapsen oikeuksien komitean mukaan kyseinen ikäraja tulisi asettaa sekä pojille että tytöille riippumatta siitä, antavatko vanhemmat avioliitolle suostumuksensa.¹² Toisaalta YK:n lapsen oikeuksien komitea on myöhemmin vuonna 2014 antanut yhteiskommentin CEDAW-komitean kanssa, jossa todetaan, että poikkeuksellisissa olosuhteissa myös alle 18-vuotias voi olla riittävän kypsä avioliittoon, mutta lapsen tulee silti olla vähintään 16-vuotias. Yhteiskommentin mukaan päätöksenteko lapsen valmiudesta avioliittoon tulee jättää tuomarille.¹³

Lapsen oikeuksien komitean ja CEDAW-komitean antama yhteiskommentti tarkoittaa muutosta kummankin komitean aiempaan kantaan siitä, että vähimmäisikäraja avioliiton solmimiselle tulisi olla 18-vuotta. Vaikuttaa siltä, että ikärajan asettaminen tiukasti 18

¹⁰ The UN General Assembly, Recommendation on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages 1965, principle II.

¹¹ The United Nations Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) general recommendation No. 21 1994, kohta 36.

¹² Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 4 2003, kohta 20.

¹³ Lapsen oikeuksien komitean ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18. CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18 2014, kohta 20.

ikävuoteen ei ollutkaan hyvä ratkaisu.¹⁴ Vaikka yleisesti YK:n piirissä on nähtävissä kriittinen asenne alaikäisavioliittoja kohtaan, yksiselitteisen ikärajan asettaminen näyttää tuottavan vaikeuksia. Selkeän vähimmäisikärajan puuttuminen kertoo aiheen monimutkaisuudesta. Suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikä ja avioliittojen kirjaamista koskevan yleissopimuksen 2 artiklan mukaan avioliitolle asetettua vähimmäisikää nuorempi henkilö ei saa laillisesti solmia avioliittoa, paitsi milloin toimivaltainen viranomainen on painavista syistä myöntänyt erivapauden ikään nähden avioliittoon aikovien puolisoitten etujen mukaisesti. Kyseinen artikla puoltaa jonkinlaisen tapauskohtaisen harkinnan säilyttämistä eikä täysin ehdottoman ikärajan asettamista. Vaatimus painavien syiden olemassaolosta ja puolisoitten etujen mukaisuudesta rajoittavat erivapauden myöntämistä ja säännöksestä ilmenee, että kynnys erivapauden myöntämiseksi tulee olla korkealla.

Lapsiavioliitot ovat nousseet YK:n piirissä keskustelun aiheeksi useissa yhteyksissä. YK:n jäsenmaat ovat sopineet kestävä kehityksen tavoitteista (Agenda 2030), joihin myös Suomi on sitoutunut. Viidentenä tavoitteena on saavuttaa sukupuolten välinen tasa-arvo sekä vahvistaa naisten ja tyttöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia. Kyseinen tavoite sisältää useita alatavoitteita, joista yksi on lapsi- ja pakkoavioliittojen lopettaminen.¹⁵ YK:n yleiskokous on myös antanut useita päätöslauselmia, joissa käsitellään lapsi- ja varhaisavioliittoja.¹⁶ On tärkeää, että kansainvälisesti merkittävät toimijat, kuten YK, ottavat aiheeseen kantaa ja antavat suosituksia. Vielä parempi on, mikäli suositukset kirjataan sopimusvaltioita velvoittaviin sopimuksiin, sillä tällöin tavoitteiden saavuttaminen on tehokkaampaa.

2.1.2 Euroopan unioni

Ottaen huomioon Euroopan unionin taustalla oleva perusajatus vakauden ja vaurauden turvaamisesta, on ymmärrettävää, ettei Euroopan unioni (jälj. EU) ole ottanut yhtä useasti kantaa ihmisoikeuksiin kuin edellä esitetty YK. EU:n perusoikeuskirjan 9 artiklasta löytyy kuitenkin tukea oikeuteen solmia avioliitto. Kyseisen artiklan mukaan oikeus solmia avioliitto ja oikeus perustaa perhe taataan tämän oikeuden käyttöä sääntelevien kansallisten

¹⁴ Voidaan myös pohtia, miksi vähimmäisikä halutaan ylipäättään asettaa juuri 18 ikävuoteen eikä esimerkiksi 17 tai 19 ikävuoteen.

¹⁵ YK:n kestävä kehityksen tavoitteet, Agenda 2030, 2015. (Luettu 21.9.2022).

¹⁶ Ks. esimerkiksi Resolution 68/148 Child, early and forced marriage 2013; Resolution 69/156 Child, early and forced marriage 2014; Resolution 71/175 Child, early and forced marriage 2016 ja Resolution 75/167 Child, early and forced marriage 2020.

lainsäädäntöjen mukaisesti. Artiklassa ei täsmennetä, kenelle tämä oikeus kuuluu, vaan tarkempi sääntely on jätetty kansalliselle tasolle. Näin ollen myös avioliitolle vaadittava vähimmäisikä jää perusoikeuskirjan 9 artiklan perusteella kansallisen lainsäätäjän päätettäväksi. Perusoikeuskirjan määräykset koskevat 51 artiklan mukaan jäsenvaltioita ainoastaan silloin, kun ne soveltavat unionin oikeutta. Suomi liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995 ja on EU:n jäsenvaltiona velvollinen noudattamaan EU:n oikeutta.

Euroopan parlamentti on antanut päätöslauselmia koskien lapsiavioliittoja. Päätöslauselmassaan lapsiavioliittojen lopettamisesta Euroopan parlamentti tuomitsee lapsiavioliitot, koska se katsoo lapsiavioliiton muun muassa loukkaavan lapsen oikeuksia ja toteaa, että lapsiavioliitto on yksi naisiin kohdistuvan väkivallan muoto.¹⁷ Euroopan parlamentti ei ota kantaa siihen, mikä olisi sopiva vähimmäisikä avioliiton solmimiseksi, vaan se ainoastaan kehottaa kieltämään lapsiavioliitot ja asettamaan avioliitolle vähimmäisikävaatimuksen.¹⁸ Myöhemmässä päätöslauselmassaan koskien varhais- ja pakkoavioliittojen vastaista EU:n ulkoista strategiaa Euroopan parlamentti kehottaa, että avioliiton vähimmäisiäksi asetettaisiin 18 vuotta. Kehotus koskee sekä EU:n jäsenvaltioita että kolmansia maita.¹⁹ Euroopan parlamentti myös kehottaa EU:n jäsenvaltioita kieltämään lapsi- ja varhaisavioliitot kansallisella lainsäädännöllään.²⁰ Euroopan unionin kanta on hyvin selkeä: lapsiavioliittoja ei tule hyväksyä. Päätöslauselmassaan koskien lapsen oikeuksien sopimuksen 30. vuosipäivää Euroopan parlamentti kehottaa konkreettisiin toimenpiteisiin lapsiavioliittojen lopettamiseksi ja avioitumisikärajan asettamiseksi.²¹

2.1.3 Euroopan neuvosto

Suomi on ollut Euroopan neuvoston jäsen vuodesta 1989 lähtien. Myös Euroopan neuvosto on ottanut kantaa oikeuteen solmia avioliitto. Euroopan neuvoston puitteissa tehdyn yleissopimuksen ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 63/1999 sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista

¹⁷ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2017, kohta 2.

¹⁸ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2017, kohta 7.

¹⁹ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2018, kohta 1.

²⁰ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2018, kohta 6.

²¹ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2019, kohdat 41 ja 57.

pöytäkirjalla, jälj. EIS. Saatettu Suomessa voimaan 4.5.1990 [SopS 18–19/1990]) 12 artiklan mukaan avioliittoiässä olevilla miehillä ja naisilla on oikeus mennä avioliittoon ja perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä säätelevien kansallisten lakien mukaisesti. Jälleen oikeus solmia avioliitto turvataan avioliittoiässä oleville miehille ja naisille, mutta sopivaa avioliittoa ei sopimuksessa määritellä, vaan se jätetään kansallisen lainsäätäjän päätettäväksi.

Euroopan neuvosto on suosittanut avioliiton vähimmäisiäksi 18 ikävuotta ja katsonut, että tätä ikää nuoremmat henkilöt eivät saisi laillisesti solmia avioliittoa.²² Toisaalta suosittaessaan jäsenvaltioita olemaan tunnustamatta ulkomailla alaikäisenä solmittuja avioliittoja, Euroopan neuvosto myös toteaa, että tällainen avioliitto voidaan tunnustaa, mikäli se on lapsen edun mukaista avioliitosta kumpuavien oikeuksien turvaamiseksi.²³ Jälleen siis katsotaan, että avioliiton vähimmäisiän tulisi olla 18 vuotta, mutta annetaan silti tilaa tapauskohtaiselle harkinnalle. Tämä osoittaa vähimmäisiän määrittämisen ja tiukassa vähimmäisiässä pysymisen vaikeutta. Mikäli vähimmäisikävaatimus on täysin ehdoton eikä ole sijaa tapauskohtaiselle harkinnalle, voi ulkomailla solmitun avioliiton tunnustamiseen liittyen syntyä puolisoitten kannalta kohtuuttomia tilanteita. Tapausten ja tilanteiden moninaisuuden ja erojen vuoksi voi olla perusteltua jättää tilaa tapauskohtaiselle harkinnalle. Toisaalta taas tiukan vähimmäisiän asettaminen ja siinä pysyminen voisi vähentää lapsiavioliittojen määrää maailmassa, sillä avioliittoja ei laillisesti voisi enää solmia alaikäisenä.

2.2 Alaikäisavioliitot Suomessa

Suomessa suhtautuminen alaikäisavioliittoihin on muuttunut vuosien varrella. Hyvä tapa tutkia Suomessa vallalla olleita asenteita on selvittää, mitä laki on asiasta milloinkin sanonut. Toki yhteiskunnan asenteet ja laki eivät välttämättä aina kulje käsi kädessä, sillä lainsäädäntö voi lain säätämisen hitauden vuoksi tulla hieman jäljessä. Avioliiton solmimiseen vaadittava vähimmäisikä on vaihdellut. Ensimmäinen maininta avioliiton vähimmäisiästä sisältyi vuoden 1686 kirkkolakiin, jonka mukaan miehen ja naisen tuli olla laillisessa ja kypsässä iässä mennäkseen avioliittoon. Laillisen ja kypsän iän on katsottu merkitsevän täysi-ikäisyyttä, joka vuonna 1686 saavutettiin 15 vuoden iässä.²⁴ Ruotsin valtakunnan aikaisen vuoden 1734 lain

²² Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma 1468, 2005, kohdat 12 ja 14.

²³ Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma 1468, 2005, kohta 14. Aiheesta tarkemmin kappaleessa 4.5.

²⁴ Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1924, s. 60.

naimiskaaren 1 luvun 6 §:n mukaan avioliittoon ei saa mennä mies ennen kuin on yksikolmatta eikä nainen ennen kuin on viisitoista vuotta täyttänyt, jollei kuningas katso kohtuulliseksi antaa siihen lupaa. Yksikolmatta oli ennen vanhaan tapa ilmaista numero 21, joten vähimmäisikävaatimus avioliiton solmimiselle oli huomattavasti eri naisen ja miehen välillä. Vuonna 1908 lakivaliokunta antoi mietinnön naisen naimiään korottamisesta, jossa se katsoi, että naiselta vaadittava vähimmäisikä tulisi nostaa kahdeksantoista ikävuoteen.²⁵ On mielenkiintoista, kuinka jo vuoden 1908 perustelut vähimmäisiän korottamiselle olivat hyvin samankaltaiset kuin nykyään, sillä lakivaliokunta perusteli vähimmäisiän nostamista muun muassa sillä, että 15-vuotias ei ole tarpeeksi kypsä kantamaan avioliitosta johtuvia velvollisuuksia.²⁶ Kesti kuitenkin vielä muutama vuosi ennen kuin naiselta vaadittavaa vähimmäisikää nostettiin, sillä joulukuussa 1911 naisen vähimmäisikävaatimus nostettiin 17 vuoteen.²⁷ Avioliittoikään otettiin kantaa jälleen vuoden 1927 hallituksen esityksessä uudeksi aviokaareksi, jossa ehdotettiin mieheltä vaadittavan vähimmäisiän laskemista 20-vuoteen ja naiselta vaadittavan vähimmäisiän nostamista 18-vuoteen.²⁸ Kyseinen lakiehdotus ei kuitenkaan sellaisenaan mennyt läpi, sillä muun muassa lakiehdotuksen nimi muutettiin aviokaaresta avioliittolaiksi.²⁹

Vuoden 1734 lain naimiskaari kumottiin vasta vuonna 1929 säädetyllä avioliittolailla (avioliittolaki 234/1929), joka pantiin voimaan lailla avioliittolain voimaanpanosta (laki avioliittolain voimaanpanosta 235/1929). Vuoden 1929 avioliittolain 2 §:n mukaan avioliittoon ei saa mennä mies, ennen kuin on kahdeksantoista eikä nainen ennen kuin on seitsemäntoista vuotta täyttänyt, ellei tasavallan presidentti ole antanut siihen lupaa. Mieheltä vaadittava vähimmäisikä avioliiton solmimiseksi laski siten 18-vuoteen, mutta naiselta vaadittava ikä ei noussutkaan 18-vuoteen, vaikka näin oli aiemmin ehdotettu. Avioliiton vähimmäisikä oli siten edelleen eri miesten ja naisten välillä, mutta enää ainoastaan yhden vuoden erolla. Säännöksen

²⁵ Lakivaliokunnan mietintö No 1 1908, s. 3–4.

²⁶ Lakivaliokunnan mietintö No 1 1908, s. 2. Vuoden 1734 lain naimiskaareissa säädetty 15-vuoden vähimmäisiän perusteluiksi lakivaliokunta katsoi seuraavaa: ”Että naisen naimaikä siihen aikaan, jolloin mainittu laki säädettiin, katsottiin voitavan määrätä siksi alhaiseksi, johtui epäilemättä siitä käsityksestä, mikä silloin vallitsi naisen kasvatuksesta ja asemasta kodissa, sekä tietenkin myös senaikuisen lääketieteen kannasta.”

²⁷ Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1924, s. 61: ”Vähimmäisikä nostettiin asetuksella 16.12.1911”. (Toissijainen lähde).

²⁸ HE 40/1927 vp, s. 3.

²⁹ Huttunen 1945, s. 22.

vähimmäisiät eivät edelleenkään olleet ehdottomia, sillä avioliiton solmiminen tätä nuorempana oli mahdollista presidentin luvalla.

Seuraavan kerran avioliiton solmimiseksi vaadittavaan vähimmäisikään tehtiin muutoksia vuonna 1987, kun avioliiton vähimmäisikää koskeva säännös muutettiin 4 §:ksi lailla avioliittolain muuttamisesta (laki avioliittolain muuttamisesta 411/1987) niin, että sen 1 momentin mukaan avioliittoon ei saa mennä alle kahdeksantoistavuotias. Vähimmäisikä avioliiton solmimiseksi nostettiin siten myös naisten osalta kahdeksantoista ikävuoteen. Avioliittolain muuttamista koskevan lain esitöissä katsottiin, että naisen ja miehen erilaiseen kohteluun ei ollut enää tarvetta tai perusteita sen vuoksi, että keskimääräinen ikä avioliiton solmimiselle oli ollut kohoamassa ja avioliittoon mentiin huomattavasti myöhemmällä iällä.³⁰ Kyseinen perustelu on melko suurpiirteinen ja jopa huvittavan ympärilyövä eikä se kerro juuri mitään siitä, miksi naisen ja miehen erilainen kohtelu alun perin nähtiin oikeutetuksi. Vähimmäisiän yhdenmukaistamista puolsi esitöiden mukaan yleinen täysivaltaisuusikä, joka on 18 vuotta, sekä tasa-arvopyrkimys sukupuolten välillä, johon muun muassa YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 16 artikla velvoittaa.³¹ Yleissopimuksen 16.1 artiklan mukaan miehille ja naisille tulee turvata tasa-arvon pohjalta sama oikeus solmia avioliitto. Vähimmäisiän yhdenmukaistaminen oli hyvin tärkeä askel kohti tasa-arvoa sukupuolten välillä avioliiton solmimiseen liittyen. Kyseinen 18 ikävuoden vaatimus ei ollut vielä kuitenkaan ehdoton, sillä vanhan AL 4 §:n 2 momentin mukaan oikeusministeriö sai erityisistä syistä myöntää alle 18-vuotiaalle poikkeusluvan avioliiton solmimiseksi.

Voimassa olevan avioliittolain (avioliittolaki 234/1929) mukaan vähimmäisikä avioliiton solmimiselle on edelleen 18 vuotta niin naisen kuin miehenkin kohdalla. Pidän erittäin todennäköisenä, että vähimmäisikä ei tule enää laskemaan tätä ikää nuoremmaksi, sillä Suomen kansainväliset velvoitteet ja kiristynyt asenne alaikäisavioliittoja kohtaan puoltavat korkeampaa vähimmäisikävaatimusta. Avioliittolain 4 §:n 2 momentti, joka mahdollisti poikkeusluvan myöntämisen alaikäisenä solmittavalle avioliitolle, kumottiin lailla avioliittolain 4 ja 109 §:n muuttamisesta (laki avioliittolain 4 ja 109 §:n muuttamisesta, 351/2019). Näin ollen Suomen suhtautuminen alaikäisavioliittoihin kiristyi huomattavasti, sillä edes erityisluvalla ei voida nykyisin enää poiketa avioliitolle asetetusta vähimmäisiästä. Poikkeuslupamenettelystä

³⁰ HE 62/1986 vp, s. 39.

³¹ HE 62/1986, s. 8.

päätettiin luopua, jotta voidaan ehkäistä alaikäisavioliittoihin liittyviä riskitekijöitä, kuten lapsen mahdollinen altistuminen hyväksikäytölle. Koska käytännössä yhtenä poikkeusluvan myöntämisperusteena on ollut raskaus, puolsi poikkeuslupamenettelystä luopumista myös muutokset asenneilmapiirissä ja oikeustilassa avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia kohtaan.³² Suomen päätös luopua poikkeuslupamenettelystä seuraa yleisempää kansainvälistä asennemuutosta, sillä kuten edellä on esitetty, kansainvälisellä tasolla avioliiton vähimmäisiäksi suositellaan useimmiten 18 ikävuotta. Poikkeuslupamenettelystä luopuminen tarkoittaa myös edellä 2.1.1 kappaleessa mainitun YK:n kestävän kehityksen ohjelmaan sisältyvän lapsi- ja pakkoavioliittojen lopettamista koskevan tavoitteen edistämistä.³³

³² HE 211/2018 vp, s. 6–7.

³³ Yhdistyneiden kansakuntien kestävän kehityksen tavoitteet, Agenda 2030, 2015. (Luettu 21.9.2022.)

3 Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen Suomessa

3.1 Lähtökohtia

Ulkomailla solmitun avioliiton tunnustaminen ja siihen liittyvät asiat nousevat Suomessa esiin erityisesti Maahanmuuttovirastossa, Digi- ja väestötietovirastossa sekä yleisissä ja hallintotuomioistuimissa.³⁴ Maahanmuuttovirastossa muun muassa kansalaisuuden hakeminen, turvapaikkamenettely, vastaanottokeskuksen majoitusjärjestelyiden suunnittelu ja perheenyhdistämiseen perustuva oleskelulupaharkinta ovat tilanteita, joissa ulkomailla solmitun avioliiton tunnustaminen tulee harkittavaksi.³⁵ Digi- ja väestötietovirastossa kysymys ulkomailla solmitusta avioliitosta tulee esiin silloin, kun kyseinen virasto tallettaa väestötietojärjestelmään tiedon avioliiton solmimisesta väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain 13 §:n mukaisesti (laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista 661/2009, jälj. VTJL). Ulkomailla solmitun avioliiton tunnustaminen nousee käräjäoikeudessa esiin muun muassa esikysymyksenä avioeron saamiseksi, sillä avioliiton tunnustaminen on edellytys avioeron hakemiselle.³⁶

Säännökset ulkomailla solmitun avioliiton tunnustamisesta Suomessa löytyvät avioliittolaista. Avioliittolain 115 §:n 1 momentin mukaan avioliitto, johon puoliset ovat menneet vieraassa valtiossa sen valtion viranomaisen edessä, on pätevä Suomessa, jos se on pätevä siinä valtiossa, jossa avioliitto solmittiin, tai siinä valtiossa, jossa jommallakummalla puolisoilla oli asuinpaikka tai jonka kansalainen hän oli avioliittoa solmittaessa. Saman pykälän 2 momentti sääntelee vastaavasti tilanteita, joissa avioliiton on solminut joku muu siihen oikeutettu henkilö. Avioliittolain 115 §:n esitöissä todetaan kyseisen pykälän edustavan niin kutsuttua favor matrimonii -periaatetta, jonka mukaan Suomessa ei tule asettaa tiukkoja rajoituksia ulkomailla solmitun avioliiton pätevyydelle, mikäli avioliitto on vieraassa valtiossa solmittu asianmukaisesti.³⁷ Avioliittolain 116 § koskee sellaisen avioliiton tunnustamista, joka on

³⁴ He 172/2021 vp, s. 15.

³⁵ Maahanmuuttoviraston lausunto (5.9.2018) koskien oikeusministeriön arviomuistiota alaikäisavioliittojen sääntelytarpeesta OM 33/41/2015, 2018.

³⁶ HE 172/2021 vp, s. 7–8.

³⁷ HE 44/2001 vp, s. 51.

solmittu vieraassa valtiossa ilman toisen puolison läsnäoloa tai ilman vihkimistä tai vastaavaa muuta menettelyä. Tällaisen avioliiton tunnustaminen edellyttää pykälän mukaisesti erityisiä syitä. Avioliittolain 117 § koskee Suomen viranomaisten toimivaltaa avioliiton pätevyyden tutkimiseen ja 118 § antaa tasavallan presidentille mahdollisuuden erittäin painavista syistä päättää, että AL 115 § ja 116 §:n nojalla tunnustamatta jäänyt avioliitto katsotaan kuitenkin päteväksi.

Tässä tutkielmassa huomio keskittyy AL 115 §:n tilanteeseen, joka kuvastaa favor matrimonii -periaatetta. Kyseisen periaatteen mukaan ulkomailla asianmukaisesti solmittuja avioliittoja ei tule kohdella Suomessa liian kriittisesti eli niiden pätevyydelle ei tulisi asettaa tiukkoja rajoituksia.³⁸ Vaikka alaikäisyys on este avioliiton solmimiselle Suomessa, voitaisiin lähtökohtaisesti ulkomailla alaikäisenäkin solmittu avioliitto vieraan valtion oikeutta kunnioittaen tunnustaa Suomessa. Avioliittolain esitöissä on todettu, että julkinen intressi avioliittoa koskien on harvoin niin suuri, että sen vuoksi Suomessa jätettäisiin tunnustamatta vieraassa valtiossa pätevästi luotu oikeussuhde.³⁹ Tässä välissä voidaan myös huomauttaa, että vaikka oikeus avioliittoon saa tukea useasta kansainvälisestä instrumentista, esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 12 artiklasta, ei kyseisen EIS 12 artiklan ole katsottu velvoittavan sopimusvaltioita uskonnollisen tai muun, eli muun muassa juridisen, alaikäisavioliiton tunnustamiseen.⁴⁰

Selkeänä lähtökohtana on vieraan valtion oikeuden kunnioittaminen ja ajatus siitä, että avioliiton solmimisvaltiossa pätevästi solmittu avioliitto on pätevä myös Suomessa. Ulkomaisen avioliiton tunnustamista koskevaa harkintaa ei ole laissa säännelty eikä sitä koskevia ohjeistuksia ole juuri löydettävissä. Tunnustamisharkintaa ohjaa kuitenkin ainakin nämä kaksi avioliittolain pykälää: AL 139.2 § ja AL 140 §. Avioliittolain 139.2 §:n mukaan vieraan valtion lain säännös on jätettävä huomiotta, jos sen soveltaminen johtaisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen tulokseen. Kyseinen momentti ilmentää ehdottomuus- eli ordre public -periaatetta. Kyseistä periaatetta soveltamalla voidaan ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto jättää Suomessa tunnustamatta, mikäli sen tunnustaminen

³⁸ HE 44/2001 vp, s. 49.

³⁹ HE 44/2001 vp, s. 49.

⁴⁰ Z.H. & R.H. vs. Sveitsi, tuomio 2015, kohta 44. Tapauksesta tarkemmin kappaleessa 5.3.

rikkoisi oikeusjärjestyksemme perusteita. Ehdottomuusperiaatetta ja sen suhdetta ulkomailla alaikäisenä solmittua avioliittoa kohtaan käsitellään tarkemmin tutkielman kappaleessa 3.2.

Toinen ulkomaisen avioliiton tunnustamisharkintaa ohjaava avioliittolain pykälä on 140 §, jonka mukaan avioliittolain V osan säännöksiä, joita ulkomaisen avioliiton tunnustamista koskevat säännökset ovat, on noudatettava ainoastaan, jollei muusta laista tai Suomea sitovista kansainvälisistä velvoitteista muuta johdu. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että ulkomailla solmittu avioliitto voidaan jättää Suomessa tunnustamatta, mikäli avioliiton tunnustaminen olisi vastoin Suomea sitovia kansainvälisiä velvoitteita ja rikkoisi Suomea velvoittavien ihmisoikeussopimusten säännöksiä.

Kolmas asia, jonka voidaan katsoa ohjaavan ulkomailla solmitun avioliiton tunnustamista koskevaa harkintaa, on edellytys siitä, että avioliitoksi väitetty suhde voidaan luonnehtia Suomen oikeuden perusteella avioliitoksi.⁴¹ Avioliitoksi väitetyn oikeussuhteen arvioimisen lähtökohtana on Suomen laki.⁴² Avioliittolain 1 ja 4 §:stä voidaan päätellä, että Suomessa avioliiton katsotaan olevan kahden 18 vuotta täyttäneen henkilön välinen suhde, joka vahvistetaan vihkimisellä. Avioliitto on ollut Suomen oikeusjärjestyksessä sukupuolineutraali vuodesta 2017 lähtien, jolloin samaa sukupuolta olevien henkilöiden välinen avioliitto mahdollistettiin (laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015, laki tuli voimaan 1.3.2017). Näin ollen myös kahden samaa sukupuolta olevan henkilön välinen ulkomailla solmittu avioliitto voidaan luonnehtia Suomenkin oikeuden perusteella avioliitoksi, mikäli se on asianmukaisesti solmittu. Suomen oikeusjärjestyksen sisältämästä avioliiton käsitteestä voidaan erottaa esimerkiksi moniavioisuus, joka on sallittu avioliiton muoto joissakin muissa maissa, mutta Suomessa voimassa oleva avioliitto on este uuden avioliiton solmimiselle (AL 6 §).

Ulkomaisen avioliiton tunnustamisharkinnassa otetaan huomioon se, millainen puolisoiden elämäntilanne on sillä hetkellä, kun avioliiton tunnustamista harkitaan.⁴³ Tämä näkyy alaikäisavioliiton tunnustamisharkinnassa muun muassa siinä, ovatko puoliset tai ainakin toinen heistä yhä alaikäinen vai ovatko molemmat täyttäneet 18 vuotta. Mahdollisuudet ulkomaisen alaikäisavioliiton tunnustamiseksi silloin, kun ainakin toinen puolisoista on yhä alaikäinen, ovat eri kuin molempien puolisoiden täysi-ikäistyttyä. Ulkomaisen päätöksen

⁴¹ Mikkola 2009, s. 80.

⁴² HE 44/2001 vp, s. 50.

⁴³ HE 44/2001 vp, s. 50.

tunnustamisharkinnassa voi vaikuttaa myös se, millaiset ja kuinka vahvat osapuolten liittymät ovat kyseiseen vieraaseen valtioon, jossa avioliitto on solmittu, tai Suomeen.⁴⁴

Digi- ja väestötietovirastossa on käytössä sisäinen ohje koskien ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista. Ohjeen mukaan tällainen avioliitto tunnustetaan vasta silloin, kun ulkomailla alaikäisenä avioliiton solminut on tullut täysi-ikäiseksi.⁴⁵ Maahanmuuttovirasto puolestaan on käsitellyt alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista koskevia kysymyksiä ohjeessaan lapsen asian käsittelystä ja päätöksenteosta Maahanmuuttovirastossa. Ohjeen mukaan ulkomailla solmitun alaikäisavioliiton perusteella tehdyn oleskelulupahakemuksen käsittelyssä tulee ottaa huomioon lastensuojelulliset näkökohdat, lapsen etu, puolison ikä niin avioliiton solmimisen hetkellä kuin oleskelulupaa koskevan ratkaisunkin hetkellä sekä puolisojen välinen ikäero. Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista jättämistä käsitellään ohjeessa ehdottomuusperiaatteen valossa.⁴⁶ Maahanmuuttovirastossa tehdyt päätökset ulkomaisen alaikäisavioliiton tunnustamisesta ovat puolisojen kannalta merkittäviä, sillä mikäli avioliittoa ei tunnusteta, ei kyseisen ulkomaisen avioliiton perusteella voi saada oleskelulupaa Suomeen.

3.2 Ehdottomuusperiaate ja alaikäisavioliitto

Ehdottomuusperiaate kuuluu kansainvälisen yksityisoikeuden yleisiin oppeihin ja se mahdollistaa vieraan valtion lain säännöksen soveltamatta jättämisen, mikäli sen soveltaminen olisi vastoin kansallisen oikeusjärjestyksen perusteita.⁴⁷ Ehdottomuusperiaate suojaa siis Suomen oikeusjärjestyksen peruseriaatteita rikkoutumiselta. Muun muassa lapsen etu on oikeuskirjallisuudessa katsottu tällaiseksi peruseriaateksi.⁴⁸ Vieraan valtion lain säännös, jonka mukaan avioliitto on pätevä, voidaan siis jättää Suomessa ehdottomuusperiaatetta soveltamalla huomiotta.⁴⁹ Ehdottomuusperiaate on kuitenkin tarkoitettu käytettäväksi vain harkitusti ja sen soveltamisessa tulee huomio kiinnittää siihen lopputulokseen, joka vieraan

⁴⁴ Oikeusministeriö 2019, s. 6–7.

⁴⁵ HE 172/2021 vp, s. 8.

⁴⁶ Maahanmuuttovirasto 2020, s. 91.

⁴⁷ Helin 2020, s. 86.

⁴⁸ Mikkola 2012, s.18.

⁴⁹ HE 44/2001 vp, s. 51–52.

valtion lain soveltamisesta seuraisi käsillä olevassa tilanteessa. Harkinta on siten aina tapauskohtaista.⁵⁰ Lainsäätäjät on katsonut, että usein julkinen etu koskien avioliiton olemassaoloa ei ole niin suuri, että sen perusteella tulisi Suomessa jättää tunnustamatta sellainen oikeussuhde, joka on pätevä toisessa valtiossa. Julkisen edun tulee olla voimakasta, jotta ulkomailla solmittua avioliittoa ei Suomessa tunnustettaisi.⁵¹ Vieraan valtion lain säännöstä ei voida jättää huomiotta ainoastaan sillä perusteella, että sen huomioiminen johtaisi Suomen laista poikkeavaan tulokseen, vaikka poikkeavuus olisikin suurta. Lopputuloksen tulee olla oikeusjärjestyksemme perusarvojen vastainen, jotta ehdottomuusperiaatetta voidaan soveltaa ja siten jättää ulkomainen laki huomiotta.⁵² Ulkomaisten oikeusjärjestysten erilaisuuden hyväksymisen ja kunnioittamisen vuoksi katsotaan, että kynnys ehdottomuusperiaatteen soveltamiselle tulee olla kansainvälisissä tilanteissa korkeammalla kuin kansallisissa yhteyksissä.⁵³

Ehdottomuusperiaatteen soveltamisen keskiössä on kysymys Suomen oikeusjärjestyksen perusperiaatteista. Vuonna 2001 avioliittolain esitöissä todettiin, että ehdottomuusperiaate voi tulla sovellettavaksi muun muassa silloin, kun avioliiton osapuolena on selvästi lapsi-ikäinen henkilö. Esimerkkinä lapsi-ikäisestä henkilöstä mainitaan 10-vuotias lapsi,⁵⁴ eli ainakin näin nuorena solmittu avioliitto voidaan jättää ehdottomuusperiaatteen nojalla tunnustamatta. Suomen oikeusjärjestyksen perusteet ovat kuitenkin kiristyneet tältä osin huomattavasti 2000-luvun alun jälkeen erityisesti sen vuoksi, että Suomi on luopunut poikkeuslupamenettelystä eikä Suomessa nykyisin voi enää avioitua alle 18-vuotiaana edes oikeusministeriön myöntämällä poikkeusluvalla. Näin ollen, mikäli vastaava lause kirjattaisiin tänä päivänä hallituksen esitykseen, olisi mielestäni hyvin perusteltua sanoa lapsi-ikäisestä henkilöstä esimerkkinä vanhempi, esimerkiksi 15-vuotias, lapsi.

Poikkeuslupamenettelyn poistamista koskevassa hallituksen esityksessä katsottiin, että menettelystä luovuttaessa alaikäisten avioliitot muuttuvat Suomessa kokonaan kielletyiksi ja niiden voidaan aikaisempaa useammin katsoa olevan vastoin oikeusjärjestyksemme

⁵⁰ Helin 2020, s. 87–88.

⁵¹ HE 44/2001 vp, s. 51.

⁵² HE 44/2001 vp, s. 67.

⁵³ Oikeusministeriö 2019, s. 32–33.

⁵⁴ HE 44/2001 vp, s. 52.

perusteita.⁵⁵ Koska alaikäraja poikkeusluvun saamiselle ei ollut,⁵⁶ oli asenne alaikäisavioliittoja kohtaan ennen menettelyn poistamista avoimempi. Tällöin oli kenties jonkin verran perustellumpaa tunnustaa esimerkiksi 16-vuotiaana ulkomailla solmittu avioliitto, sillä avioliiton solmiminen sen ikäisenä oli meidänkin oikeusjärjestyksemme mukaan poikkeusluvalla mahdollista. Poikkeuslupia myönnettiin 2010-luvulla lähinnä vain 17 vuotta täyttäneille hakijoille, jonkin verran 16-vuotiaille ja vain kerran 15-vuotiaalle hakijalle.⁵⁷ Poikkeuslupamahdollisuuden poistuttua muuttui oikeusjärjestyksemme kuitenkin kriittisemmäksi lapsiavioliittoja kohtaan. Koska vähimmäisikä avioliiton solmimiseksi on nykyään ilman poikkeuksia avioliittolain 4 §:n mukaan 18 vuotta, voi ehdottomuusperiaate perustellummin tulla sovellettavaksi kaikenikäisten lapsien osalta eli myös esimerkiksi 16–17-vuotiaana solmittujen avioliittojen tilanteissa.

Helinin näkemyksen mukaan ehdottomuusperiaate voi tulla sovellettavaksi, jos puoliso on avioliiton solmimishetkellä ollut selvästi lapsi-ikäinen ja on avioliittoa koskevan tunnustamisharkinnan hetkellä edelleen lapsi-ikäinen. Kynnys ehdottomuusperiaatteen soveltamiselle kuitenkin nousee, mikäli alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinta tulee ajankohtaiseksi vasta sen jälkeen, kun molemmat puoliset ovat saavuttaneet hyväksyttävän avioitumisiän ja elävät yhdessä avioliitolle ominaisin tavoin.⁵⁸ Ehdottomuusperiaate mahdollistaa Suomen lain kiertämisen estämisen. Esimerkiksi avioliitto, jonka alaikäiset puoliset ovat solmineet ulkomailla kiertääkseen Suomen lainsäädännön avioliiton solmimiselle asettaman ikärajan, voidaan ehdottomuusperiaatetta soveltamalla jättää tunnustamatta.⁵⁹ Mikäli avioliitto on solmittu tällä tavalla Suomen lainsäädäntöä kiertämällä, ei avioliittoa välttämättä silti voida ehdottomuusperiaatetta soveltamalla jättää tunnustamatta silloin, kun puoliset ovat jo täysi-ikäisiä ja haluavat elää avioliitolle ominaista elämää yhdessä. Vaikka avioliitto olisi solmittu selvästi lapsi-ikäisenä, voisi kynnys ehdottomuusperiaatteen soveltamiselle olla silti korkealla silloin, kun puoliset ovat esimerkiksi 40-vuotiaita ja edelleen elävät onnellisesti avioliitossaan ja haluavat siinä pysyä. Tapausten moninaisuus ja

⁵⁵ HE 211/2018 vp, s. 10.

⁵⁶ HE 211/2018 vp, s. 2.

⁵⁷ HE 211/2018 vp, s. 2–3; Vuosien 2010–2017 aikana poikkeusluvun sai 114 17-vuotiasta, yksitoista 16-vuotiasta ja yksi 15-vuotias. Vuonna 2012 15-vuotiaalle myönnetyn poikkeusluvun peruste oli raskaus.

⁵⁸ Helin 2020, s. 218–219. Ks. myös HE 44/2001 s. 52.

⁵⁹ HE 172/2021 vp, s. 8.

tapauskohtaisen harkinnan tarve kertoo jälleen aiheen monimutkaisuudesta. Tunnustamisharkinnassa on punnittava julkisen intressin ja puolisoitten intressien painoarvoja ja merkitystä.

Avioliittolain 118 §:n mukaan tasavallan presidentti voi erittäin painavista syistä päättää, että vieraassa valtiossa solmittu avioliitto, jota ei 115 § tai 116 §:n nojalla tunnusteta, on katsottava päteväksi Suomessa. Siten, vaikka ulkomainen avioliitto jätettäisiin ensin tunnustamatta, voisi se kuitenkin tulla tunnustetuksi tasavallan presidentin päätöksellä.

3.3 Tunnustamisen merkitys puolisoille

Avioliiton solmimisen ja sen kautta avioliiton tunnustamisen merkitys puolisoille on moniulotteinen. Ensimmäinen merkitys on syvästi henkilökohtainen, sillä puolisoit ovat tehneet elämänsä kannalta suuren päätöksen menemällä naimisiin. Kun puolisoit ovat solmineet avioliittonsa oman kulttuurin tai kotimaan käytäntöjen mukaisesti voi päätös avioliiton tunnustamatta jättämisestä Suomessa yllättää puolisoit. Toinen avioliiton aikaansaama henkilökohtainen vaikutus tulee avioliittolain 2 §:stä, jonka mukaan puolisoit ovat keskenään yhdenvertaiset.

Avioliiton tunnustamisen merkitys liittyy olennaisesti kysymykseen avioliiton oikeusvaikutuksista, sillä päätös avioliiton tunnustamisesta tai tunnustamatta jättämisestä vaikuttaa siihen, voivatko puolisoit nauttia avioliitolle tyypillisistä oikeusvaikutuksista. Mikäli ulkomaista avioliittoa ei Suomessa tunnusteta, on avioliitto Suomessa vailla oikeusvaikutuksia eivätkä puolisoit voi niihin vedota. Tämä tarkoittaa, että avioliittoon liittyvät oikeudelliset ja taloudelliset vaikutukset jäävät toteutumatta Suomessa. Avioliitolla on Suomen oikeuden mukaan sekä yksityisoikeudellisia että julkisoikeudellisia vaikutuksia. Avioliitolla on vaikutusta puolisoitten välisiin omaisuussuhteisiin, sillä puolisoilla on lähtökohtaisesti avio-oikeus toistensa omaisuuteen (AL 35 §). Avioliittolain vallinnanrajoitussäännökset puolestaan vaikuttavat puolisoitten mahdollisuuteen tehdä oikeustoimia kolmansien kanssa (esim. AL 38 § ja 39 §). Lisäksi avioliitto synnyttää puolisoitten välille elatusvelvollisuuden (AL 46-51 §) ja perintökaaren (perintökaari 40/1965) 3 luvun säännösten mukaan puolisoilla on muun muassa

perintöoikeus toistensa jälkeen. Mikäli ulkomaista avioliittoa ei tunnusteta, eivät puoliset voi vedota näihin avioliitosta johtuviin oikeuksiin Suomessa.⁶⁰

Avioliitto vaikuttaa myös puolisoiden lapsen tai lasten asemaan ja oikeuksiin miehen ja naisen väliseen avioliittoon sisältyvän avio-olettaman kautta. Vanhemmuuslain (vanhemmuuslaki 775/2022) 2 §:n mukaan lapsen äiti on se, joka on synnyttänyt lapsen. Vanhemmuuslain 3 §:n mukaan aviomies on lapsen isä, jos lapsi on syntynyt synnyttäneen äidin avioliiton aikana. Mikäli ulkomailla solmittua avioliittoa ei tunnusteta ja puolisoilla on lapsi, katsottaisiin lapsi avioliiton ulkopuolella syntyneeksi ja tällä on vaikutusta vanhemmuuden ja sitä kautta lapsen elatuksen määräytymiseen.⁶¹ Avioliiton tunnustamatta jättämisestä kärsiikin usein eniten vaimo ja lapset, jotka nähdään perheen heikompina osapuolina.⁶² Vaikka lapsi katsottaisiin avioliiton ulkopuolella syntyneeksi, voidaan isyys kuitenkin vahvistaa erikseen vanhemmuuslain 4 §:n mukaisesti Digi- ja väestötietoviraston tai tuomioistuimen päätöksellä.

Avioliiton tunnustamatta jättäminen voi aiheuttaa puolisoille vaikeuksia erityisesti kansainvälisissä tilanteissa, sillä avioliiton pätevyys voi tällöin olla eri valtioissa erilainen. Tällaisista avioliitoista käytetään ilmaisua ”ontuva avioliitto”.⁶³ Tilanne voi olla esimerkiksi se, että avioliitto on pätevä sen solmimisvaltiossa ja puoliset voivat nauttia avioliitolle tyypillisistä oikeusvaikutuksista siellä. Puolisoiden tullessa Suomeen avioliittoa ei täällä tunnustetakaan eivätkä puoliset voi täällä vedota avioliitosta kumpuaviin oikeusvaikutuksiin. Useiden avioliitosta johtuvien oikeusvaikutusten kannalta on merkitystä sillä ajankohdalla, kun avioliitto on solmittu. Mikäli puoliset eivät saa avioliittoa Suomessa tunnustetuksi, ei tilanne välttämättä korjaannu sillä, että he solmivat täällä uuden avioliiton.⁶⁴

3.4 HE 172/2021 vp avioliittolain muuttamisesta

Oikeustila ulkomaisten alaikäisavioliittojen tunnustamisen osalta on lähiaikoina mahdollisesti muuttumassa, sillä ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiseen on ehdotettu

⁶⁰ Tämä luettelo avioliiton oikeusvaikutuksista ei ole tyhjentävä. Ks. aiheesta lisää esimerkiksi oikeusministeriö 2019 s. 8–15.

⁶¹ Oikeusministeriö 2019, s. 11.

⁶² Mikkola 2009, s. 86.

⁶³ Esim. Mikkola 2009, s. 82.

⁶⁴ Helin 2020, s. 208.

muutosta hallituksen esityksellä laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 172/2021 vp. Käsittelyvaihe 13.1.2023: yleiskeskustelu). Kyseisessä hallituksen esityksessä ehdotetaan avioliittolakiin uutta pykälää 115 a §, joka merkitsisi poikkeusta 115 §:n pääsääntöön ulkomaisten avioliittojen tunnustamisesta. Favor matrimonii -periaatetta ilmentävän AL 115 §:n pääsäännön mukaan vieraassa valtiossa solmittu avioliitto tunnustetaan Suomessa, mikäli avioliitto on pätevä sen solmimismaassa tai siinä valtiossa, jossa jommallakummalla puolisoista oli asuinpaikka tai jonka kansalaisia jompikumpi puolisoista oli avioliiton solmimisen hetkellä. Mikäli lakiehdotus hyväksytään eduskunnassa sellaisenaan, ei vieraan valtion viranomaisen edessä solmittua avioliittoa pidetä jatkossa pätevänä Suomessa, jos ainakin toinen puolisoista oli avioliiton solmimishetkellä alaikäinen ja ainakin toisella puolisoista oli Suomessa asuinpaikka. Avioliittoa ei pidetä tällöin pätevänä, vaikka se täyttäisi 115 §:ssä säädetyt edellytykset avioliiton pätevyydelle.⁶⁵ Mikäli kummallakaan puolisoista ei avioliiton solmimishetkellä ollut asuinpaikkaa Suomessa, ei kyseinen pykälä koskisi heitä, vaikka ainakin toinen puolisoista oli alaikäinen avioliittoa solmittaessa. Tällöin tilannetta arvioidaan erityisesti AL 115 §:n ja AL 139.2 §:ään kirjatun ehdottomuusperiaatteen kautta.

Lakiehdotus uudesta avioliittolain 115 a § pykälästä merkitsee kiristynyttä asennetta alaikäisavioliittoja kohtaan ja vaikeuttaa Suomen lain avioliiton solmimiseksi asettaman 18 vuoden vähimmäisikävaatimuksen kiertämistä.⁶⁶ Tällä hetkellä on ainakin teoriassa helpompaa esimerkiksi lähettää alaikäinen Suomessa asuva lapsi solmimaan avioliitto sellaiseen vieraaseen valtioon, jossa alaikäisavioliiton solmiminen on sallittua ja sen jälkeen hakea avioliiton tunnustamista ja saada avioliitto tunnustetuksi Suomessa. Vaikka tällainen tapahtumakulku on ainakin teoriassa mahdollista, ei esimerkiksi Digi- ja väestötietovirasto nykyisin kuitenkaan tunnusta alaikäisavioliittoja ennen kuin molemmat puoliset ovat täysi-ikäisiä.⁶⁷ Näkemykseni mukaan on kuitenkin erittäin tärkeää, että kyseinen hallituksen esitys hyväksytään ja oikeustilaa tiukennetaan alaikäisavioliittojen tunnustamisen osalta. Tilanteiden yhdenmukaisen ja yhdenvertaisen kohtelun vuoksi on suotavaa, että käytännöt perustuvat lakiin eikä esimerkiksi virastojen omiin ohjeistuksiin.

⁶⁵ HE 172/2021 vp, s. 29.

⁶⁶ HE 172/2021 vp, s. 14.

⁶⁷ HE 172/2021 vp, s. 8

Vaikka ainakin toinen puolisoista olisi ollut avioliiton solmimisen hetkellä alaikäinen ja ainakin toisella olisi ollut asuinpaikka Suomessa avioliittoa solmittaessa, voitaisiin tällainen avioliitto kuitenkin tunnustaa Suomessa, mikäli siihen on erityisiä syitä. Hallituksen esityksen mukaan erityinen syy avioliiton tunnustamiseksi voisi olla se, että avioliiton pätemättömänä pitäminen aiheuttaisi puolisoille kohtuuttomia seurauksia tai esimerkiksi se, että avioliiton tunnustamista pyydetään silloin, kun molemmat puolisot ovat täysi-ikäisiä.⁶⁸ Näkemykseni mukaan erityisten syiden olemassaoloa tulee arvioida hyvin tiukasti. Mikäli ulkomaisia alaikäisavioliittoja tunnustetaan erityisten syiden nojalla usein tai kevyellä arvioinnilla, menettäisi mahdollinen uusi AL 115 a § merkitystään. Tapauskohtaisen harkinnan mahdollistamiseksi ja juuri kohtuuttomien tilanteiden ehkäisemiseksi on kuitenkin tärkeää, että avioliittolain 115 a §:ään sisällytetään mahdollisuus alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiselle erityisten syiden, kuten täysi-ikäisyyden, nojalla.

⁶⁸ HE 172/2021 vp, s. 29.

4 Lapsen etu

4.1 Lähtökohtia

Lapset ovat usein riippuvaisia muista ihmisistä, kuten huoltajistaan, ja heidän voi olla vaikea pitää huolta omien oikeuksiensa toteutumisesta. Muun muassa tämän vuoksi on tärkeää, että lasten oikeudet ja lapsen etu huomioidaan kaikessa päätöksenteossa, joka koskettaa lapsia. Lapsen oikeuksien turvaamisen tärkeyttä korostaa se, että YK:n piirissä on tehty vain lapsia koskeva ihmisoikeussopimus eli yleissopimus lapsen oikeuksista (YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 59–60/1991, jälj. lapsen oikeuksien sopimus ja LOS). Tämä korostaa lapsen oikeuksien merkitystä erityisesti sen vuoksi, että vaikka lapset kuuluvat muiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten henkilölliseen soveltamisalaan, on nähty tarpeelliseksi turvata lasten oikeudet myös erillisessä vain heitä koskevassa ihmisoikeussopimuksessa. YK:n lapsen oikeuksien sopimus ei kuitenkaan ollut ensimmäinen kansainvälinen instrumentti, jossa lapsille kuuluvat oikeudet tunnustetaan, nimittäin vuonna 1959 YK:n yleiskokous hyväksyi lapsen oikeuksien julistuksen,⁶⁹ ja jo vuonna 1924 Kansainliitto laati niin kutsutun Geneven lapsen oikeuksien julistuksen.⁷⁰ Toisin kuin lapsen oikeuksien sopimus, julistukset eivät sitoneet valtioita, mutta niiden laatiminen kertoo kuitenkin lapsen oikeuksien kasvavasta merkityksestä yhteiskunnassamme.

”Lapsen etu” on lapselle kuuluva oikeus.⁷¹ Lapsen etu on oikeuskirjallisuudessa katsottu myös Suomen oikeusjärjestyksen perusperiaatteeksi.⁷² Siten, mikäli ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen rikkoisi oikeusjärjestyksemme perusteita lapsen edusta, voidaan avioliitto jättää tunnustamatta ehdottomuusperiaatetta soveltamalla. Jotta tiedetään, milloin kynnys ehdottomuusperiaatteen soveltamiseksi täyttyy, tulee selvittää, mitä lapsen edulla tarkoitetaan ja minkälainen sen sisältö on oikeusjärjestyksessämme.

Lapsen edun käsitteen ja sen sisällön määrittäminen ei ole yksinkertainen tehtävä. Lapsen etu ei ole mikään uusi käsite, sillä se kirjattiin jo vuoden 1959 YK:n lapsen oikeuksien

⁶⁹ Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien julistus 20.11.1959.

⁷⁰ Kansainliiton Geneven lapsen oikeuksien julistus 26.9.1924.

⁷¹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14 2013, kohta 46.

⁷² Mikkola 2012, s. 18.

julistukseen.⁷³ Seuraavassa kappaleessa tutkin, miten lapsen etu näyttäytyy lapsen oikeuksien sopimuksessa ja millaiset vaatimukset kyseinen sopimus asettaa lapsen edun arvioimiselle.

Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnassa nousee pohdittavaksi kysymys lapsen edusta ensinnäkin silloin, kun ainakin toinen puolisoista on edelleen alaikäinen sillä hetkellä, kun kysymys avioliiton pätevydestä nousee esiin. Keskityn seuraavaksi tutkimaan tällaista tilannetta. Kysymys lapsen edusta nousee esiin myös silloin, kun ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton osapuolilla on lapsi tai lapsia, mutta tällaiset tilanteet jäävät tarkasteluni ulkopuolelle.

4.2 Lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa

Lapsen edun arvioinnissa ja sen sisällön määrittämisessä tulee huomioida lapsen oikeuksien sopimus, joka on Suomessa voimassa laintasoisena ja siten osa Suomen oikeusjärjestystä. Suomi on sopimusvaltiona sitoutunut turvaamaan sopimuksesta ilmenevät oikeudet kaikille Suomen lainkäyttövallan alaisille lapsille (LOS 2.1 artikla). Siten, kun alaikäisenä ulkomailla avioliiton solmineen avioliiton osapuoli, ollessaan vielä alaikäinen, pyytää avioliiton tunnustamista Suomessa, tulee tilanteessa arvioida avioliiton solmineen lapsen etua. Mikäli molemmat puoliset ovat tunnustamisharkinnan hetkellä alaikäisiä, tulee arvioida molempien puolisoitten osalta lapsen etua. Sopimuksen 1 artiklan mukaan sopimuksessa lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysikäisyyttä saavuteta aikaisemmin. Sopimuksen 3.1 artikla edellyttää, että kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.⁷⁴ Muun muassa päätökset ovat sopimuksen tarkoittamia ”toimia”.⁷⁵ Näissä ”toimissa” on siis erittäin tärkeää

⁷³ YK:n vuoden 1959 Lapsen oikeuksien julistuksen 2 periaatteen mukaan: “The child shall enjoy special protection, and shall be given opportunities and facilities, by law and other means, to enable him to develop physically, mentally, morally, spiritually and socially in a healthy and normal manner and in conditions of freedom and dignity. In the enactment of laws for this purpose, the best interests of the child shall be the paramount consideration.”

⁷⁴ Lapsen oikeuksien sopimuksen englanninkielisessä versiossa käytetään ilmaisua ”best interest of a child”. Englannin kieli on, toisin kuin suomen kieli, yksi lapsen oikeuksien sopimuksen todistusvoimaisista kielistä (LOS 54 artikla). Lapsen oikeuksien sopimus on Suomessa voimassa 54 artiklassa mainituilla todistusvoimaisilla kielillä.

⁷⁵ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 17.

ottaa huomioon lapsen etu, mutta lapsen etu ei ole ainoa huomioitava asia.⁷⁶ Kussakin yksittäistapauksessa tulee ottaa huomioon myös kyseisen tilanteen olosuhteet.

Lapsen edun sisällön määrittäminen edellyttää tapauskohtaista arviointia ja arvioinnissa tulee kunnioittaa kaikkia lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyviä oikeuksia. Kun pohditaan yksittäisen lapsen etua, tulee arvioinnissa huomioida hänen henkilökohtaiset tarpeensa, olosuhteet ja tilanne.⁷⁷ Lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamista ja toimeenpanoa valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea (jälj. myös komitea) on katsonut, että lapsen edun käsitteen tarkoituksena on varmistaa, että kaikki lapsen oikeuksien sopimukseen ja sen valinnaisiin pöytäkirjoihin sisältyvät oikeudet toteutuvat täysimääräisesti ja tehokkaasti.⁷⁸ Käsillä olevista ratkaisuvaihtoehdoista tulee antaa enemmän painoarvoa sille vaihtoehdolle, joka parhaiten tukee lapsen etua.⁷⁹ Jälleen painotetaan tapauskohtaista harkintaa ja kunkin yksittäistilanteen omien erityisten olosuhteiden huomioimista. Lapsen edun arvioimisessa on kyse tapauksessa oleellisten tekijöiden yleisarvioinnista ja niiden tasapainottamisesta. Tapaukseen voi liittyä toistensa kanssa ristiriidassa olevia tekijöitä, jolloin lapsen edun mukaisen ratkaisun löytäminen edellyttää näiden tekijöiden välillä tehtävää punnintaa. Lisäksi lapsen edun arvioimisen tarkoituksena on taata lapsen kokonaisvaltainen kehitys.⁸⁰

Lapsen oikeuksien komitea on katsonut, että sopimuksen 3 artiklassa turvattu lapsen edun ensisijaisuus on yksi sopimuksen neljästä yleisperiaatteesta. Tämä tarkoittaa, että lapsen etu tulee systemaattisesti ottaa huomioon kaikissa lapsiin liittyvissä päätöksissä ja toimissa sekä pohtia, miten päätös tai toimi vaikuttaa lapsen oikeuksiin tai etuihin.⁸¹ Päätöksentekijän tulee osoittaa, miten lapsen etu on otettu ratkaisussa huomioon ja miten lapsen etua on arvioitu asian muita näkökohtia vasten.⁸² Lapsen edun ensisijaisuutta koskevan yleisperiaatteen lisäksi lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteita on syrjinnän kieltö (LOS 2 artikla); oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (LOS 6 artikla) sekä oikeus tulla kuulluksi (LOS 12 artikla).

⁷⁶ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 12, 2009, kohta 71.

⁷⁷ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 32.

⁷⁸ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 4 ja 82.

⁷⁹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 39.

⁸⁰ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 51.

⁸¹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 5, 2003, kohta 12.

⁸² Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 6.

Lapsen etua ei voida arvioida ilman, että kiinnitetään huomiota yleissopimuksen muihin yleisperiaatteisiin. Yleisperiaatteiksi katsottavat artikkelit tulee ottaa huomioon muiden sopimuksen artiklojen tulkinnassa ja täytäntöönpanossa.⁸³ Syrjinnän kieltö edellyttää yhtäläisten mahdollisuuksien antamista kaikille lapsille heille yleissopimuksessa turvattujen oikeuksien nauttimiseksi. Syrjinnän kiellon osalta voidaan todeta, että ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamatta jättäminen ei ole syrjivää aviopuolisoita kohtaan, koska alaikäinen ei voi Suomessa solmia avioliittoa. Jos Suomessa avioliiton solmiminen olisi mahdollista alle 18-vuotiaana, voisi ulkomaisen alaikäisavioliiton tunnustamatta jättämisestä koskeva päätös olla syrjivä ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton puolisoita kohtaan. Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaate oikeudesta elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen suhteessa lapsen etuun edellyttää, että lapsen etua arvioitaessa tähän yleisperiaatteeseen sisältyviä oikeuksia kunnioitetaan täysimääräisesti. Yleisperiaate lapsen oikeudesta tulla kuulluksi vaikuttaa lapsen edun arvioinnissa siten, että lapsen tulee saada vapaasti ilmaista näkemyksensä häntä koskevissa asioissa ja lapsen esittämät näkemykset tulee ottaa asianmukaisesti huomioon.⁸⁴

Lapsen oikeuksien komitea on antanut yleiskommentteja lapsen oikeuksien sopimuksen tulkittamiseksi. Komitea on erityisesti 14. yleiskommentissaan kirjannut lapsen edun elementtejä, jotka tulee ottaa huomioon, kun arvioidaan, mikä lapsen etu kussakin tilanteessa on.⁸⁵ Komitean tekemä listaus ei ole tyhjentävä ja elementtien välillä ei ole hierarkiaa. Kussakin yksittäistapauksessa tulee ottaa huomioon kaikki luetteloidut elementit ja lisäksi aina huomioida tilanteessa esiin tulevat muut tekijät.⁸⁶ Seuraavassa kappaleessa käsittelemme komitean luettelemia lapsen edun elementtejä ja tutkimme, mikä niiden merkitys on arvioitaessa lapsen etua alaikäisavioliiton tunnustamisharkinnassa.

⁸³ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 12, 2009, kohta 2.

⁸⁴ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohdat 41–45.

⁸⁵ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohdat 52–84.

⁸⁶ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 50.

4.3 Lapsen edun elementeistä

4.3.1 Lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä

Lapsen etua määritettäessä on lapsen oikeuksien komitean mukaan olennaisena tekijänä otettava huomioon lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla, jonka mukaan:

Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

LOS 12 artikla lapsen oikeudesta tulla kuulluksi on yksi lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteista. Jotta ulkomaista alaikäisavioliittoa koskevassa tunnustamisharkinnassa noudatetaan lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta, tulee lapselle antaa tilaisuus ilmaista näkemyksensä asiasta ja lapsen näkemys tulee ottaa päätöksenteossa huomioon. Päätös ei kunnioita lapsen mahdollisuutta vaikuttaa oman etunsa arvioimiseen, mikäli päätöksessä ei anneta painoarvoa lapsen näkemykselle artiklan edellyttämällä tavalla lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.⁸⁷ Lapsen oikeus tulla kuulluksi on niin merkittävä oikeus, että on katsottu, ettei lapsen edun ensisijaisuutta koskevaa LOS 3.1 artiklaa voida soveltaa moitteettomasti, mikäli ei noudateta 12 artiklan säännöksiä lapsen kuulemisesta.⁸⁸ On huomattava, että 12 artikla edellyttää, että lapselle annetaan oikeus ilmaista näkemyksensä, mutta lapsella ei ole velvollisuutta näkemyksensä ilmaisemiseen. Lapsi voi jättää mielipiteensä sanomatta. Myös perustuslain 6 §:n 3 momentissa edellytetään, että lapsilla tulee olla kehitystään vastaavasti mahdollisuus vaikuttaa asioihin, jotka koskevat heitä. On selvää, ettei lapsen edun mukaista päätöstä alaikäisavioliiton tunnustamisesta tai tunnustamatta jättämisestä voida siten tehdä ilman, että kuullaan puolisoa tai puolisoita, jotka ovat tunnustamisharkinnan hetkellä edelleen alaikäisiä. Lapset ovat keskenään erilaisia ja heidän valmiutensa muodostaa näkemyksiään vaihtelevat, joten se, millainen painoarvo lapsen näkemykselle annetaan, on tapauskohtaista.

Pelkkä velvoite ottaa lapsen näkemys huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti ei anna selkeää ohjetta siitä, millainen painoarvo lapsen näkemykselle tulee kulloinkin antaa. Lapsen

⁸⁷ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 53.

⁸⁸ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 12, 2009, kohta 74.

oikeuksien komitean mukaan ilmauksella ”otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti” viitataan lapsen valmiuksiin ilmaista näkemyksensä. Lapsen näkemykselle annettava painoarvo ei riipu ainoastaan lapsen iästä, sillä lapsen valmiuteen muodostaa näkemyksiä vaikuttaa moni muukin asia, kuten tieto, kokemus, ympäristö, kulttuuriset ja sosiaaliset odotukset sekä lapsen saama tuki. Lapsen kehitystaso puolestaan linkittyy kysymykseen siitä, kykeneekö lapsi ilmaisemaan näkemyksiään itsenäisesti ja järkevästi. Lapsen kehitystason oikea arvioiminen on sitä tärkeämpää, mitä merkittävämpi vaikutus asialla on lapsen elämään.⁸⁹ Päätös avioliiton tunnustamisesta tai tunnustamatta jättämisestä on hyvin merkittävä puolison elämän kannalta, joten lapsen kehitystason oikea arvioiminen on tunnustamisharkinnassa hyvin tärkeää.

Lapsen ikää ja kehitystasoa koskevaa arviointia ei tarvitse tehdä ennen lapsen kuulemistä, sillä lapsen ikä tai kehitystaso eivät vaikuta velvollisuuteen antaa lapselle mahdollisuus ilmaista näkemyksensä, vaan lapselle tulee joka tapauksessa antaa mahdollisuus ilmaista mielipiteensä. Ikä ja kehitystaso tulevat arvioinnin kohteeksi silloin, kun pohditaan, mikä painoarvo lapsen näkemykselle annetaan.⁹⁰ Kun lapsi varttuu, kasvaa myös hänen näkemyksilleen annettavan painoarvon määrä.⁹¹ Harkittaessa sitä, mikä painoarvo lapsen näkemyksille annetaan, on huomioitava ensinnäkin se, mitä lapsi ylipäättään tietää asiasta. Toiseksi on huomioitava, onko lapsen mielipide harkinnan tulos vai niin sanotusti tuulesta temmattu ja kolmanneksi tulee kiinnittää huomioita siihen tietääkö lapsi, minkälaiset seuraukset asialla on.⁹² Viimeisenä mainittu seikka siitä, tietääkö lapsi päätöksensä seuraukset, on mielenkiintoinen. Voidaan pohtia, tulisiko lapselle kertoa päätöksen mahdolliset seuraukset vai onko kyse puhtaasti siitä, tietääkö lapsi ne itse vai ei. Lapsen kykeneväisyys itse ymmärtää päätöksensä seuraukset liittyy toisaalta juuri kysymykseen siitä, miten kypsä lapsi on ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden ja millainen painoarvo hänen näkemykselleen voidaan antaa. Mielestäni jonkinlainen tiedonantovelvollisuus päätöksen seurauksista voisi kuitenkin ajaa lapsen parasta mahdollista etua, sillä sen avulla lapsi voisi tehdä perustellumman päätöksen.

⁸⁹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 12, 2009, kohdat 28–30.

⁹⁰ Pajulammi 2014, s. 213.

⁹¹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 44.

⁹² Pajulammi 2014, s. 214.

Lapsen näkemyksiä arvioitaessa olisi hyvä myös pohtia, ovatko ne missä määrin lapsen oman harkinnan tulosta vai onko esimerkiksi vanhempien mielipide voinut vaikuttaa lapsen näkemyksiin. Pahimmassa tapauksessa lapsen ilmaisema näkemys on esimerkiksi juuri vanhempien suunnalta tulleen manipuloinnin tulosta.⁹³ On hyvin tärkeää, että lapsen ilmaisema näkemys on aidosti hänen oma näkemyksensä ja sen tulisikin olla vapaa ulkopuolisista vaikutteista. Käytännössä lapsen, kuten aikuisenkin, näkemyksiin usein kuitenkin vaikuttaa ulkopuoliset tekijät, sillä lapsi ei elä eristettynä ympäröivästä maailmasta ja muista ihmisistä.⁹⁴ Vaikka lapsen näkemykseen saattaa vaikuttaa jotkin ulkopuoliset vaikutteet, tulee näkemyksen kuitenkin olla vapaa ainakin manipuloinnista, painostamisesta ja muusta tietoisesta lapsen mielipiteeseen vaikuttamisesta.

Lapsen mielipiteen kuuleminen ja näkemyksen huomioon ottaminen iän ja kehitystason mukaisesti on velvollisuus, mutta lapsen näkemys ei ole ainoa päätöksen taustalla vaikuttava tekijä, vaan lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon asiaan vaikuttavat muut tekijät.⁹⁵ Joskus vaihtoehto, jonka katsotaan olevan paras lapsen hyvinvoinnin ja hänen ihmisoikeuksien turvaamisen kannalta, voi olla vastoin lapsen omaa tahtoa.⁹⁶ Lasta koskevien päätösten tulee olla hyvin perusteltuja ja perustelujen tarve korostuu erityisesti silloin, kun valittu ratkaisu on vastoin lapsen omaa tahtoa. Lapsen kuuleminen ja lapsen näkemyksen huomioiminen päätöksen tekemisessä on niin perustavanlaatuinen lapselle kuuluva oikeus, että perustelut täysin lapsen tahdon vastaiselle päätökselle tulee olla selkeät ja oikeudenmukaiset.

Päätös avioliiton tunnustamisesta tai tunnustamatta jättämisestä on hyvin merkittävä puolisoitten elämän kannalta. Alaikäiselle puolisolle tulee antaa tilaisuus tulla kuulluksi ja mikäli hän haluaa ilmaista näkemyksensä asiassa, tulee se ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Mikäli molemmat puoliset ovat alaikäisiä silloin, kun kysymys avioliiton pätevyydestä nousee esiin, tulee heille molemmille antaa mahdollisuus ilmaista näkemyksensä.

⁹³ Aaltonen 2014, s. 250–252.

⁹⁴ Aaltonen 2014, s. 250–251.

⁹⁵ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 80.

⁹⁶ Aer 2012, s. 26.

4.3.2 Lapsen identiteetti

Lapsen oikeuksien komitea katsoo, että lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon lapsen identiteetti, sillä lapset ovat ominaisuuksiltaan keskenään erilaisia ja lapsen tai nuoren perustarpeet voivat ilmentyä eri tavalla riippuen muun muassa henkilökohtaisista, sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä.⁹⁷ Uskonnollisten ja kulttuuristen arvojen ja perinteiden sekä niiden säilyttämisen on katsottu olevan osa lapsen identiteettiä. Kulttuuriset syyt eivät kuitenkaan oikeuta sellaisia perinteitä tai kulttuurisia arvoja, jotka tekevät tyhjäksi lapselle lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatut oikeudet. Toisin sanoen, jos nämä arvot tai käytännöt ovat ristiriidassa tai vastoin lapsen oikeuksien sopimuksessa vahvistettujen oikeuksien kanssa, eivät ne ole lapsen edun mukaisia⁹⁸ ja siten niitä ei tule suojella.

Alaikäisavioliiton solmimisen taustalla on usein erityisesti kulttuurisia tekijöitä.⁹⁹ Avioliiton tunnustamatta jättäminen voi merkitä sitä, että lapselta viedään mahdollisuus oman identiteettinsä kannalta tärkeään kulttuuriin tai esimerkiksi uskontoon sekä siihen sisältyvän käytännön harjoittamiseen Suomessa. Toisaalta taas alaikäisavioliiton katsotaan vaarantavan useita lapselle lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuja oikeuksia, kuten lapsen oikeus välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon (LOS 3.2 artikla), lapsen oikeus kehittymiseen (LOS 6.2 artikla), lapsen oikeus koulunkäyntiin (LOS 28 artikla) ja lapsen oikeus suojeluun seksuaaliselta hyväksikäytöltä (LOS 34 artikla). Alaikäisavioliiton katsotaan vaarantavan tyttöjen osalta oikeuden välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon, sillä alaikäisavioliitto altistaa tytön liian aikaisille raskauksille ja äitiyteen ennen kuin tämä on psyykkisesti ja fyysisesti siihen valmis.¹⁰⁰ Lapsena raskaaksi tuleminen vaarantaa niin syntyvän lapsen kuin äidinkin terveyden. Teiniraskaudet ovatkin suurin syy teini-ikäisten tyttöjen kuolemiin kehitysmaissa.¹⁰¹ Alaikäisavioliitto kasvattaa myös tyttöjen riskiä joutua lähisuhdeväkivallan uhriksi.¹⁰² Alaikäisavioliitto vaarantaa lapsen oikeuden kehittymiseen ja koulunkäyntiin, sillä

⁹⁷ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 55.

⁹⁸ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 57.

⁹⁹ Toivonen 2017, s. 11.

¹⁰⁰ World Health Organization 2013. (Luettu 3.11.2022)

¹⁰¹ ECPAT International 2015 s. 5. (Luettu 4.11.2022)

¹⁰² World Health Organization 2013. (Luettu 3.11.2022)

lapsiavioliitto vaikuttaa lapsen koulunkäyntiin usein negatiivisesti.¹⁰³ Lisäksi alaikäisavioliitto altistaa etenkin tyttöjä seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi.¹⁰⁴ Tietenkään ei voida yleistäen sanoa, että kyseiset riskit toteutuvat jokaisessa lapsiavioliitossa, mutta jo pelkästään noin monen lapselle kuuluvan oikeuden vaarantuminen on otettava vakavasti huomioon.

Lapsen identiteetti on tärkeä ja se tulee huomioida lapsen edun arvioinnissa, mutta sen varjolla ei voida ylläpitää sellaista käytäntöä, joka vaarantaa useita lapsen oikeuksien sopimuksessa tunnustettuja lapselle kuuluvia oikeuksia. Myös Euroopan parlamentti on katsonut, että lapsi- ja varhaisavioliittoja ei voida perustella uskonnollisilla tai kulttuurisilla syillä.¹⁰⁵ Lapsen oikeuksien komitean ja CEDAW-komitean näkemys asiasta on linjassa Euroopan parlamentin näkemyksen kanssa, sillä kyseiset komiteat ovat yhteiskommentissaan katsoneet, että poikkeuksellisissa tilanteissa 16–17-vuotias voi olla riittävän kypsä avioliittoon, mutta tällöin arvioinnissa ei saa ottaa huomioon lapsen kulttuuria tai perinteitä.¹⁰⁶ Kysymys kulttuurin huomioon ottamisesta oli esillä myös korkeimman hallinto-oikeuden tapauksessa 2005:87, kun korkein hallinto-oikeus katsoi, että ”B:n kulttuuritaustalla ei voida puolustaa sitä, että hänet on viety Suomesta lapsena kolmanteen maahan, johon hänellä ei ole siteitä, ja siellä liitetty avioliittoon henkilön kanssa, jota hänen ei ole väitettykään tavanneen muutoin kuin pikkulapsena ennen Suomeen muuttoaan”. Tapauksessa oli kyse kahdesta serkusta, jotka olivat solmineet avioliiton Syyriassa, mutta kumpikaan puolisoista ei asunut Syyriassa eikä ollut Syyrian kansalainen. Avioliiton solmimishetkellä toinen puolisoista oli 15-vuotias ja asui Suomessa. Toinen puoliso oli muutaman vuoden vanhempi, mutta ei asunut Suomessa.¹⁰⁷

Maaliskuuhun 2019 asti Suomessa käytössä ollut poikkeuslupamenettely mahdollisti avioliiton solmimisen alaikäisenä oikeusministeriön myöntämällä poikkeusluvalla.¹⁰⁸ On mielenkiintoista, että poikkeuslupamenettelyssä keskeisin syy poikkeusluvan myöntämiselle

¹⁰³ Lapsen oikeuksien komitea ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18, CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, 2014, kohta 22.

¹⁰⁴ ECPAT International 2015, s. 3. (Luettu 4.11.2022)

¹⁰⁵ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2018, kohta J.

¹⁰⁶ Lapsen oikeuksien komitea ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18, CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, 2014, kohta 20.

¹⁰⁷ Ks. lisää tapauksesta tutkielman kappaleista 4.4, 5.2 ja 6.2.

¹⁰⁸ Avioliittolain 4 §:n 2 momentti, jonka nojalla oikeusministeriö voi erityisistä syistä antaa kahdeksaatoista vuotta nuoremmalle luvan mennä avioliittoon, kumottiin 15.3.2019 lailla avioliittolain 4 ja 109 §:n muuttamisesta (351/2019).

oli juuri uskonnollinen vakaumus. Alaikäinen, joka oli täyttänyt 17 vuotta, pystyi saamaan poikkeuslupan uskonnollisen vakaumuksen tai kulttuurin perusteella, mutta alle 17-vuotiaalle ei poikkeuslupaa kuitenkaan myönnetty ainoastaan näillä perusteilla. Alle 17-vuotiaiden kohdalla poikkeuslupa on myönnetty raskauden perusteella.¹⁰⁹ Poikkeuslupamenettelyn poistamisen voidaan tämänkin puolesta katsoa noudattavan yleisempää kansainvälistä suuntaa, sillä alaikäisavioliiton solmiminen uskonnollisten tai kulttuurillisten syiden perusteella ei ole enää Suomessa mahdollista.

Kun pohditaan ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista, tulee lapsen identiteetti ottaa huomioon osana lapsen edun arviointia. Kuitenkin, jos avioliitto on solmittu alaikäisenä uskonnollisten tai kulttuuristen perinteiden vuoksi, ei näille käytännöille ja perinteille voida antaa avioliiton tunnustamista puoltavaa painoarvoa. Lapsiavioliitto vaarantaa useaa lapsen oikeuksien sopimuksessa lapselle turvattua oikeutta, minkä vuoksi lapsiavioliiton voidaan katsoa olevan ristiriidassa lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa ja siten lapsen edun vastainen käytäntö.

4.3.3 Välttämätön suojelu ja huolenpito

Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 kohta, joka asettaa valtiolle velvollisuuden taata lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon. Komitean mukaan ”suojelu ja huolenpito” tulee ymmärtää laajasti lapsen ”hyvinvoinnin” ja kehityksen turvaamisena. Hyvinvointiin puolestaan katsotaan kuuluvaksi muun muassa niin fyysiset ja materiaaliset tarpeet kuin turvallisuuden tarvekin. Siten myös lapsen turvallisuus tulee huomioida lapsen edun arvioinnissa.¹¹⁰

Lapsen edun mukainen ratkaisu on se, joka parhaiten turvaa lapsen turvallisuuden. Lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artiklan mukaan valtion tulee suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö. Lapsen oikeuksien komitean mukaan 19 artiklan ilmaisu ”kaikenlaiselta” kattaa myös vahingolliset käytännöt, joita varhaiset avioliitot komitean mukaan ovat.¹¹¹ Koska

¹⁰⁹ HE 211/2018 vp, s. 3.

¹¹⁰ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 71 ja 73.

¹¹¹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 13, 2011, kohta 29.

varhaisen avioliiton katsotaan olevan lapsen kannalta vahingollista, tulee valtion 19 artiklan mukaisesti suojella lasta varhaiselta avioliitolta ja siten noudattaa 3 artiklan 2 kohdan sisältämää velvollisuutta taata lapselle hyvinvointiin kuuluva turvallisuus.

Lisäksi on huomioitava LOS 19 artiklassa mainittu seksuaalinen hyväksikäyttö, jolta valtion tulee lasta suojella. Erillinen maininta on alaikäisavioliittoihin liittyvän pohdinnan kannalta tärkeä, sillä lapsi- ja varhaisavioliiton katsotaan usein johtavan muun muassa seksuaaliseen hyväksikäyttöön.¹¹² Vaikka ei voida yleistäen sanoa, että kaikkiin lapsi- ja alaikäisavioliittoihin sisältyy seksuaalista hyväksikäyttöä, on riski siihen kuitenkin olemassa ja tällainen riski on komitean mukaan varautumisperiaatteen mukaisesti otettava huomioon. Nimittäin lapsen edun määrittelemisessä tulee lapsen senhetkisen turvallisuuden ja koskemattomuuden arvioimisen lisäksi varautumisperiaatetta noudattaen arvioida myös lapsen turvallisuus päätöksen tekemisen jälkeen ja arvioida päätöksestä mahdollisesti johtuvat riskit ja haitat lapsen turvallisuudelle.¹¹³ Suomessa käytössä olleen poikkeuslupamenettelyn poistamista puoltavana seikkana nähtiin se, että alaikäisen solmima avioliitto voi pitää sisällään pienenkin mahdollisuuden alaikäisen hyväksikäyttöön.¹¹⁴ Alaikäisavioliiton on selkeästi katsottu olevan lapsen edun vastainen käytäntö. Käytäntö, joka altistaa lapsen hyväksikäytön uhriksi, ei voi olla lapsen edun mukainen.

4.3.4 Pohdintaa muista lapsen edun elementeistä

Lapsen oikeuksien komitean luetteloon lapsen edun elementeistä kuuluu myös perheen säilyttäminen ja suhteiden ylläpitäminen, haavoittuva tilanne, lapsen oikeus terveyteen sekä lapsen oikeus koulutukseen.¹¹⁵ Kyseiset elementit eivät ole yhtä olennaisia alaikäisavioliiton tunnustamisharkinnassa kuin edellä omissa kappaleissaan esitetyt elementit, minkä vuoksi käsittelen niitä yhteisessä kappaleessa lähinnä pohdinnan näkökulmasta. Näitä ei voi kuitenkaan sivuuttaa, sillä kaikki luetellut lapsen edun elementit on lapsen edun arvioinnissa otettava huomioon ja niitä on tasapainotettava kunkin yksittäistilanteen valossa.¹¹⁶

¹¹² Euroopan parlamentin päätöslauselma 2018, kohta J.

¹¹³ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti, No. 14, 2013, kohta 74.

¹¹⁴ HE 211/2018 vp, s. 6.

¹¹⁵ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohdat 58–70 ja 75–78.

¹¹⁶ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 50.

Perheen säilyttämiseen ja suhteiden ylläpitämiseen liittyen komitea tuo esiin lapsen oikeuksien sopimuksen 9, 18, ja 20 artiklat. Nämä artiklat koskevat lähinnä tilanteita, joissa lapsi erotetaan tai on erotettu vanhemmistaan.¹¹⁷ Avioliiton solmimisen jälkeen puolisoit saattavat muuttaa asumaan yhteiseen kotiin, mikä voi alaikäisavioliiton tilanteessa käytännössä tarkoittaa, että lapsi ei enää asu omien vanhempiensa luona.¹¹⁸ Voitaisiinko ajatella, että alaikäisavioliiton tunnustaminen silloin, kun ainakin toinen puolisoista on yhä alaikäinen, merkitsisi alaikäisen puolison, eli lapsen, erottamista vanhemmistaan? Näin voitaisiin kenties katsoa silloin, kun avioliiton solmiminen on tapahtunut lapsen tahdon vastaisesti. Mikäli lapsi on itse vapaasta ja täydestä suostumuksesta solminut avioliiton alaikäisenä, ei liene perusteltua käyttää ilmaisua ”vanhemmista erottaminen”, sillä sana ’erottaminen’ sisältää negatiivissävytteisen kaiun. Tilanne, jossa lapsi on avioliitossa ilman suostumustaan ja ilman suostumustaan joutuu asumaan yhdessä puolisonsa kanssa erossa vanhemmistaan, voitaisiin ottaa alaikäisavioliiton tunnustamatta jättämistä puoltavana seikkana sen perusteella, että tunnustaminen johtaisi lapsen erottamiseen vanhemmistaan. Jos taas lapsen olosuhteet hänen lapsuuden perheessään eivät ole lapsen edun mukaisia ja avioliitossa puolisonsa kanssa asuminen olisi esimerkiksi hänen turvallisuutensa kannalta parempi, voitaisiin se kenties nähdä alaikäisavioliiton tunnustamista puoltavana seikkana.

Lapsen haavoittuva tilanne on olennainen lapsen edun arvioinnissa huomioitava elementti silloin, jos lapsi on esimerkiksi vammainen, pakolainen tai turvapaikanhakija, hyväksikäytön uhri, vähemmistöryhmään kuuluva tai katulapsi. Tällöin kaikkien lapsen oikeuksien sopimuksen sisältämien oikeuksien lisäksi tulee ottaa huomioon kyseisen haavoittuvassa tilanteessa olevan lapsen erityistilanteeseen liittyvät ihmisoikeusnormit. Esimerkiksi pakolaisena olevan lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon pakolaisten asemaa koskeva yleissopimus (YK:n pakolaisten asemaa koskeva yleissopimus, SopS 77/1968. Saatettu Suomessa voimaan 8.1.1969).¹¹⁹ Alaikäisavioliiton tunnustamisharkinnassa tulee lapsen edun arvioinnissa siten kiinnittää huomiota alaikäisen puolison mahdolliseen haavoittuvaan

¹¹⁷ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 58. LOS 9 artikla koskee lapsen oikeutta elää vanhempiensa kanssa ja vanhemmista erossa asuvan lapsen oikeutta tavata ja pitää yhteyttä kumpaankin vanhempansa. LOS 18 artikla koskee vanhempien ensisijaista vastuuta lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä sekä valtion velvollisuutta tukea vanhempia tehtävässään. LOS 20 artikla koskee lapsen oikeutta saada erityistä suojelua ja tukea valtiolta, mikäli lapsi ei voi elää perheensä kanssa.

¹¹⁸ Joskus lapsena avioliiton solminut alaikäinen kuitenkin jatkaa asumistaan vanhempiensa luona, ks. esimerkiksi KHO 2005:87.

¹¹⁹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 75.

tilanteeseen ja ottaa arvioinnissa huomioon myös kyseessä olevaan erityistilanteeseen soveltuvat ihmisoikeusnormit, jotka johtuvat muualta kuin lapsen oikeuksien sopimuksesta, jotta saadaan kattava käsitys lapsen edusta kyseisessä tilanteessa.

Lapsen oikeus terveyteen (LOS 24 artikla) on yksi komitean listaamista lapsen edun elementeistä.¹²⁰ Lapsen oikeuksien sopimuksen 24 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat, että lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista. Lapsen oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta voi nousta esiin alaikäisavioliiton tunnustamisharkinnassa erityisesti alaikäisavioliiton haittojen kautta. Jos alaikäisavioliitto aiheuttaa haittaa lapsen terveydelle eikä lapsi siten voisi nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta ja lapsen oikeus terveyteen vaarantuu, voitaisiin se ottaa huomioon alaikäisavioliiton tunnustamatta jättämistä puoltavana seikkana. Lisäksi 24 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot pyrkivät varmistamaan, ettei yksikään lapsi joudu luopumaan oikeudestaan nauttia tällaisista terveyspalveluista. Pohditaan tilannetta, jossa alaikäisavioliittoa ei tunnusteta Suomessa ja se käytännössä ajaa puoliset muuttamaan yhdessä toiseen valtioon, jossa he saavat avioliittonsa tunnustetuksi, mutta kyseisessä valtiossa lapselle ei tarjota terveyspalveluja tai tarjotut terveyspalvelut eivät ole yhtä laadukkaita kuin Suomessa. Se, että Suomessa asuva lapsi joutuisi luopumaan Suomessa hänelle kuuluvista terveyspalveluista sen vuoksi, ettei avioliittoa täällä tunnusteta ja hän joutuisi muuttamaan puolisonsa kanssa muualle, voisi kenties olla avioliiton tunnustamista puoltava seikka. Avioliiton tunnustamisella varmistettaisiin, että lapsi voisi jäädä asumaan Suomeen eikä joutuisi luopumaan hänelle kuuluvista terveyspalveluista tai ettei hän joutuisi hänen terveydentilansa hoitamisen kannalta selkeästi heikompien tai jopa riittämättömien terveyspalvelujen armoille.

Lapsen oikeuksien komitea katsoo, että lapsen edun arvioinnissa tulee ottaa huomioon lapsen oikeus koulutukseen, sillä pääsy koulutukseen on lapsen etu ja sitä tulee kunnioittaa, kun tehdään päätöksiä lapseen kohdistuvista toimenpiteistä tai toimista.¹²¹ Lapsen oikeus koulutukseen turvataan lapsen oikeuksien sopimuksen 28 artiklassa, jonka mukaan sopimusvaltiot tunnustavat jokaisen lapsen oikeuden saada opetusta. Lapsen oikeuksien sopimuksen 29 artiklassa puolestaan asetetaan tavoitteita koulutukselle ja sen sisällölle.

¹²⁰ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 77.

¹²¹ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 79.

Lapsiavioliitolla on usein negatiivinen vaikutus lapsen koulunkäyntiin, sillä avioliiton solmiminen alaikäisenä lisää riskiä koulun keskeyttämiseen etenkin tyttöjen keskuudessa ja voi johtaa myös pakkoerottamiseen koulusta.¹²² Mikäli alaikäisavioliiton katsotaan heikentävän puolison tai puolisoiden mahdollisuutta koulunkäyntiin, tulee se ottaa huomioon alaikäisavioliiton tunnustamatta jättämistä puoltavana seikkana.

4.4 Ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnyksen täyttymisestä

Kynnys ehdottomuusperiaatteen soveltamiseen täyttyy, mikäli ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen Suomessa olisi vastoin lapsen etua, sillä lapsen etu on tärkeä ja suojattu oikeus oikeusjärjestyksessämme. Alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista silloin, kun ainakin toinen puolisoista on vielä alaikäinen, on hankala perustella lapsen edun mukaisuudella. Suomessa lainsäätäjä on katsonut lähtökohtaisesti lapsen edun mukaiseksi sen, ettei alaikäinen voi avioitua Suomessa,¹²³ ja tästä voi melko suoraviivaisesti päätellä, että Suomen oikeusjärjestyksessä lapsen edun mukaiseksi katsotaan se, ettei avioliiton solmimisen lisäksi lapsi myöskään voi olla avioliitossa. Tätä ajattelutapaa puoltaa myös se, että avioliittolain mukaan vähimmäisikä avioliiton solmimiseksi on 18 vuotta (AL 4 §).

Myös korkein hallinto-oikeus on ottanut asiaan kantaa toteamalla, että ”sillä seikalla, että joissain valtioissa se, joka Suomen lain mukaan on vielä lapsi, voi solmia avioliiton, ei voi olla sitä vaikutusta, että tällaisten avioliittojen perusteella tulisi asianomaisille myöntää oleskelulupa Suomeen samoin edellytyksin kuin täysi-ikäisenä avioliiton solmineille”. Kyseisessä tapauksessa oleskeluluvan myöntämistä alaikäisenä solmitun avioliiton perusteella ei pidetty lapsen edun mukaisena.¹²⁴ Ottaen huomioon edellä esitetyt Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet ja Suomen oikeusjärjestyksen sisältö, voidaan todeta, että on lapsen edun mukaista olla olematta avioliitossa. Näin ollen ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnys täyttyy ja ulkomailla solmittu alaikäisavioliitto voidaan jättää Suomessa tunnustamatta, mikäli ainakin toinen puolisoista on yhä alaikäinen, kun kysymys avioliiton pätevyydestä nousee esiin. Käytännössä näin onkin jo toimittu Digi- ja väestötietovirastossa, jossa ulkomailla solmittu alaikäisavioliitto tunnustetaan vasta sitten, kun alaikäinen on tullut täysi-ikäiseksi. Tämä

¹²² Lapsen oikeuksien komitea ja kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18, CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, 2014, kohta 22.

¹²³ HE 211/2018 vp, s. 8.

¹²⁴ KHO 2005:87.

käytäntö perustuu Digi- ja väestötietoviraston sisäiseen ohjeeseen.¹²⁵ Tapausten yhdenmukaisen kohtelun vuoksi olisi tärkeää, että lainsäätäjät ottaisi yksiselitteisemmin kantaa siihen, milloin alaikäisenä solmittu avioliitto voidaan tai tulee jättää tunnustamatta, ettei tällaiset päätökset perustuisi ainoastaan ohjeistuksiin.

4.5 Mahdollisia vasta-argumentteja

On huomionarvoista pohtia, voidaanko ottaa näin ehdoton kanta alaikäisavioliiton tunnustamiseen vai tulisiko asiassa jättää tilaa tapauskohtaiselle arvioinnille. Onhan kuitenkin katsottu, että lapsen edun sisällön määrittämisen tulee perustua tapauskohtaiselle arvioinnille.¹²⁶ Tiukempaa kantaa ja alaikäisavioliiton tunnustamatta jättämistä puoltaa kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 16 artiklan 2 kappale, jonka mukaan lapsen kihlaaminen ja lapsiavioliitto on katsottava mitättömiksi. Tapauskohtaista harkintaa puolestaan puoltaa Euroopan neuvoston antama päätöslauselma koskien pakko- ja lapsiavioliittoja, jossa se ottaa asiaan kantaa seuraavasti:

” The Assembly urges the national parliaments of the Council of Europe member states to adapt their domestic legislation, if appropriate, so as to refrain from recognising forced marriages and child marriages contracted abroad except where recognition would be in the victims’ best interests with regard to the effects of the marriage, particularly for the purpose of securing rights which they could not claim otherwise.”¹²⁷

Euroopan neuvosto siten suosittaa jäsenvaltioita olemaan tunnustamatta ulkomailla solmittuja lapsiavioliittoja, ellei tällaisen avioliiton tunnustaminen ole uhrin intressien mukaista. Päätöslauselmassa käytetään termiä ’victim’ eli ’uhri’ niin pakko- kuin lapsiavioliitonkin osapuolten kohdalla.¹²⁸ Osapuolten kutsuminen uhreiksi on selkeä arvovalinta, jolla Euroopan neuvosto ilmaisee negatiivisen kantansa tällaisia avioliittoja kohtaan. Lapsiavioliiton tunnustaminen voi Euroopan neuvoston mukaan olla hyväksyttävää, jos tunnustaminen on uhrin edun mukaista erityisesti avioliitosta johtuvien oikeuksien turvaamiseksi, joita uhri ei muuten voisi vaatia. Myös Suomen oikeuskirjallisuudessa on pohdittu sitä, että lapsiavioliiton tunnustamatta jättäminen voi lapsen auttamisen sijaan tuottaa lapselle hankaluuksia sen vuoksi,

¹²⁵ HE 172/2021 vp. s. 8.

¹²⁶ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti No. 14, 2013, kohta 32.

¹²⁷ Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma 1468, 2005, kohta 14.

¹²⁸ Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma 1468, 2005, kohta 3.

että lapsella ei ole mahdollisuutta vedota avioliitosta johtuviin oikeuksiinsa.¹²⁹ Avioliiton oikeusvaikutuksia on esitelty kappaleessa 3.3.

Avioliitosta johtuvien oikeuksien turvaaminen avioliitossa olevalle lapselle kuulostaa toisaalta hieman kummalliselta. Kun kerran lapsen edun katsotaan Suomessa olevan se, ettei lapsi voi solmia avioliittoa, ei lapselle lähtökohtaisesti kuulune myöskään avioliitosta johtuvat oikeudet ja velvollisuudet. Jos lapsen ei katsota olevan tarpeeksi kypsä solmiakseen avioliiton, ei lapsi ole tarpeeksi kypsä avioliitosta kumpuavien oikeuksien ja velvollisuuksien haltijaksi. Sen vuoksi, avioliitosta kumpuavien oikeuksien liittäminen avioliiton tunnustamista koskevaan harkintaan voisi olla tarkoituksenmukaisempaa niissä tilanteissa, kun puoliset ovat jo täysi-ikäisiä ja haluavat pysyä avioliitossa, vaikka avioliitto on solmittu alaikäisenä. Toisaalta alaikäisavioliiton tunnustamatta jättäminen merkitsee esimerkiksi sitä, ettei puolisojen välillä ole avioliitosta johtuvaa puolisojen välistä elatusvelvollisuutta (AL 46 §). Jos elatusvelvollisuuden puuttuminen heikentäisi alaikäisen puolison asemaa, voisi kenties olla enemmän lapsen edun mukaista tunnustaa avioliitto ja siten varmistaa lapsen huolenpito.

Euroopan neuvoston kanta on kuitenkin ymmärrettävä, sillä se mahdollistaa tapauskohtaisen harkinnan. Mikäli tapauskohtainen harkinta ei ole mahdollista, voi se käytännössä johtaa yksittäistapauksissa alaikäisten puolisojen kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen etenkin avioliiton heikomman osapuolen kannalta.¹³⁰ Oikeusministeriö on pohtiessaan lainsäädäntövaihtoehtoja ulkomailla solmitun alaikäisavioliiton tunnustamiseen liittyen katsonut, että etenkin ulkomailla 16–17-vuotiaana solmittujen avioliittojen tunnustamisessa tulisi olla tilaa tapauskohtaiselle harkinnalle. Avioliitto, joka on solmittu alle 16-vuotiaana, on kuitenkin yleensä Suomen oikeusjärjestyksen vastainen.¹³¹ Tapauskohtaista harkintaa puoltaa myös YK:n lapsen oikeuksien komitean ja CEDAW-komitean yhteiskommentti, jossa katsotaan, että alle 18-vuotias voi olla riittävän kypsä avioliittoon. Tällöin lapsen tulee kuitenkin olla vähintään 16-vuotias.¹³² Tapauskohtaisuus on ollut esillä jo vuoden 1908 lakivaliokunnan mietinnössä, jossa katsottiin, että silloinen naiselta vaadittu 15 vuoden

¹²⁹ Helin 2020, s. 218.

¹³⁰ Oikeusministeriö 2020, s. 7; useimmiten naisen katsotaan olevan avioliiton heikompi osapuoli.

¹³¹ Oikeusministeriö 2020, s.7.

¹³² Lapsen oikeuksien komitean ja kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18. CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, 2014, kohta 20.

vähimmäisikä avioliiton solmimiselle oli liian alhainen ja se ehdotettiin nostettavaksi 18 ikävuoteen. Lakivaliokunta katsoi, että poikkeustapauksia varten tuli ”tietenkin” jättää mahdollisuus luvan myöntämiseen niin, että nainen voisi solmia avioliiton myös nuoremmalla iällä.¹³³ Lakivaliokunta siis tuolloin katsoi, että joissain tapauksissa myös alle 18-vuotiaana solmittu avioliitto voidaan hyväksyä. Kyseisen lakivaliokunnan mietinnön julkaisemisesta on kuitenkin kulunut jo yli 100 vuotta. Koska yhteiskunnan asenteet ja erityisesti avioliittolaki ovat ehtineet tässä välissä muuttua, ei mietinnölle voida antaa enää niin suurta painoarvoa tapauskohtaista harkintaa puoltavana argumenttina.

Käytännössä alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamatta jättämisestä voi koitua puolisoille ikävä välitila siihen asti, että molemmat puoliset ovat täyttäneet 18 vuotta. Tällaisen välitilan aikana alaikäiset puoliset kohtaavat ne oikeudelliset ongelmat, jotka ilmenevät myös silloin, kun avioliittoa ei tunnusteta lainkaan.¹³⁴ Kynnys ehdottomuusperiaatteen soveltamiseksi on korkeammalla silloin, kun alaikäisenä solmitun avioliiton puoliset pyytävät avioliittonsa tunnustamista vasta täysi-ikäisinä. Käytännössä ehdottomuusperiaatetta ei yleensä voidakaan enää soveltaa puolisoitten täytettyä 18 vuotta, mikäli he elävät avioliitolle tyypillistä yhteiselämää.¹³⁵ Kysymys on usein vain muutamasta vuodesta, mutta sekin aika voi olla puolisoille merkittävä. Tällöinkin tulee avioliiton tunnustamisharkinnassa pohtia toisaalta tunnustamatta jättämistä puoltavia yleisiä hyötyjä, mutta myös niitä haittoja, jotka puolisoille koituu avioliiton tunnustamatta jättämisestä.¹³⁶ Lisäksi täytyy aina muistaa huomioida ja arvioida lapsen etu alaikäisen puolison osalta. Pelkästään puolisoille aiheutuvan välitilan vuoksi ei alaikäisavioliittoa, joka on oikeusjärjestyksemme vastainen, mielestäni tule kuitenkaan tunnustaa, vaan taustalla tulisi olla muita tunnustamista puoltavia vahvoja seikkoja. Kun puolisoitten tavoitteena lienee se, että he pysyvät avioliitossaan koko loppuelämänsä, ei muutama vuosi isossa kuvassa niin paljon paina. Suomen oikeusjärjestykseen sisältyvällä lapsen edulla, lapsen edun turvaamisella ja siten lapsen oikeuksien varmistamisella on tässä suhteessa selkeästi suurempi merkitys kuin puolisoille muutaman vuoden välitilasta mahdollisesti johtuvalla haitalla.

¹³³ Lakivaliokunnan mietintö No 1 1908, s. 3.

¹³⁴ Oikeusministeriö 2020, s. 7.

¹³⁵ HE 44/2001 vp, s. 52. Mikäli avioliiton pätevyydelle on muita epäilyksiä, esimerkiksi avioliiton solmimisen taustalla ei ole molempien puolisoitten täysi ja vapaa suostumus, voisi ehdottomuusperiaate kuitenkin tulla sen perusteella sovellettavaksi.

¹³⁶ Helin 2020, s. 209.

5 Perhe-elämän suoja

5.1 Perhe-elämän suojan juridinen pohja

Oikeus perhe-elämän suojaan on tärkeä perus- ja ihmisoikeus, joka on turvattu niin Suomen perustuslaissa kuin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissakin. Perhe-elämän suoja liittyy ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiseen siinä, että tällaisen avioliiton tunnustamatta jättäminen voi merkitä puuttumista puolisoiden perhe-elämän suojaan. Jotta kyse olisi perhe-elämän suojaan puuttumisesta, tulee perhe-elämän olla muodostunut sellaiseksi, että se nauttii siihen kohdistuvaa suojaa. Oikeuskirjallisuudessa katsotaan, että oman kulttuurinsa käytäntöjen mukaisesti solmitun avioliiton puolisoilla on oikeus odottaa perhe-elämäänsä kohdistuvaa suojaa samalla lailla kuin muillakin avioliiton solmineilla.¹³⁷

Perustuslain 10.1 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Perustuslaissa ei kuitenkaan ole erillistä säännöstä perhe-elämän suojasta, mutta sen katsotaan kuuluvan perustuslain 10.1 §:ssä turvattun yksityiselämän suojan piiriin. Ajatus yksityiselämän suojan takana on, että viranomaiset tai muut ulkopuoliset tahot eivät saa mielivaltaisesti tai aiheettomasti puuttua yksilön yksityiselämään. Valtio ei saa itse loukata kansalaisten yksityiselämää ja sen tulee lisäksi aktiivisin toimenpitein suojella kansalaisten yksityiselämää toisten yksilöiden loukkauksia vastaan. Oikeuden vapaasti solmia suhteita muihin ihmisiin ja ylläpitää näitä suhteita katsotaan kuuluvan yksilön yksityiselämän piiriin.¹³⁸ Yksityiselämän suoja ja sen kautta perhe-elämän suoja on tärkeä oikeus ja arvo yhteiskunnassamme.

Kun pohditaan, millainen on kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanta perhe-elämän suojaan, voidaan ensin tutkia, millainen perhe-elämän suoja on KP-sopimuksessa. Perhettä ja perhe-elämää suojataan KP-sopimuksessa seuraavasti:

17 artikla: 1. Kenenkään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua eikä suorittaa hänen kunniaansa ja mainettaan loukkaavia hyökkäyksiä. 2. Jokaisella on oikeus lain suojaan tällaista puuttumista tai tällaisia hyökkäyksiä vastaan.

¹³⁷ Helin 2020, s. 209.

¹³⁸ HE 309/1993 vp. s. 52–53.

23 artikla: 1. Perhe on yhteiskunnan luonnollinen ja perustavaa laatua oleva yhteisö ja sillä on oikeus yhteiskunnan ja valtion suojeluun. 2. Avioliittoiässä oleville miehille ja naisille on tunnustettava oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe.

KP-sopimuksessa siten kielletään mielivaltaisen puuttumisen lisäksi myös laitton puuttuminen perheeseen ja tunnustetaan jokaisen oikeus lain tarjoamaan suojaan tällaista puuttumista vastaan. Lisäksi KP-sopimuksessa tunnustetaan perheen oikeus suojeluun ja avioliittoiässä olevien naisten ja miesten oikeus perheen perustamiseen. Perhe-elämän suojan tärkeydestä kertoo se, että se tunnustetaan ja sitä suojataan useassa kansainvälisessä instrumentissa. Suomea velvoittavan KP-sopimuksen lisäksi perhe-elämää koskevia säännöksiä löytyy Euroopan unionin perusoikeuskirjassa 7, 9 ja 33 artikloista sekä YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS. 6/1976. Saatettu Suomessa voimaan 16.1.1976. Jälj. TSS-sopimus) 10 ja 11 artikloista. Myös Euroopan ihmisoikeussopimus tunnustaa oikeuden perhe-elämän suojaan. EIS 8 artiklan 1 kohta kuuluu seuraavasti:

Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (jälj. myös EIT) on oikeuskäytännössään katsonut, että perhe-elämän suoja voi ulottua myös alaikäisten perhesuhteisiin.¹³⁹ Kun avioliitto on solmittu ulkomailla toisen tai molempien puolisoitten ollessa alaikäinen ja vähintään toinen puolisoista on avioliiton tunnustamisen hetkellä edelleen alaikäinen, tulee ottaa huomioon lisäksi lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyvä perhe-elämän suoja, joka löytyy 16 artiklasta:

1. Lapsen yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa puuttua mielivaltaisesti tai laittomasti eikä hänen kunniaansa tai mainettansa saa laittomasti halventaa.
2. Lapsella on oikeus lain suojaan tällaiselta puuttumiselta ja halventamiselta.

Lapset nauttivat myös edellä mainittujen ihmisoikeussopimusten tarjoamaa suojaa, sillä niiden soveltamisalan henkilöpiiriä ei ole rajattu iän perusteella. Siitä huolimatta on tärkeää, että perhe-elämän suojan varmistetaan kuuluvan myös lapsille kirjaamalla se vain lasten oikeuksia koskevaan sopimukseen.

¹³⁹ Z.H. & R.H. vs. Sveitsi 2015, kohta 45. Tapauksesta tarkemmin kappaleessa 5.3.

Myös YK:n vuoden 1948 ihmisoikeuksien julistuksessa, joka on toiminut monien ihmisoikeussopimusten esikuvana, tunnustetaan perheen asema tärkeänä yhteiskunnan osana. Ihmisoikeuksien julistuksen 12 artiklassa katsotaan, että perheen tulee saada nauttia suojaa mielivaltaista puuttumista vastaan.¹⁴⁰ Kaikenlaista puuttumista perhe-elämän suojaan ei ihmisoikeuksien julistuksen 12 artikla kuitenkaan kiellä, sillä sen sanamuodon mukaisesti ei-mielivaltainen puuttuminen perheeseen voi olla sallittua. Täysi-ikäisten miesten ja naisten oikeus perustaa perhe ja perheen oikeus suojeluun tunnustetaan ihmisoikeuksien julistuksen 16 artiklassa.¹⁴¹

5.2 Perhe-elämän suojan ulottuvuus

”Perhe” on käsitteenä katsottu ongelmalliseksi ja sen määrittely koetaan hankalaksi.¹⁴² Myös ”perhe-elämän” käsite on avoin tulkinnalle. Se, millaiset tilanteet perhe-elämän suoja kattaa, ei ole yksiselitteistä. Perhe-elämän olemassaolo voi olla hyvin tapauskohtaista ja sitä tulee arvioida kunkin tapauksen yksityiskohtien valossa.¹⁴³ Suomen perustuslain säännös yksityiselämän suojasta pohjautuu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan,¹⁴⁴ ja sen vuoksi kyseisen perustuslain säännöksen tulkinnassa voidaan ainakin osittain tukeutua Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan soveltamiskäytäntöön pohdittaessa tämän oikeuden sisältöä ja laajuutta.¹⁴⁵

Euroopan ihmisoikeussopimuksen sisältämä käsite ”perhe” tarkoittaa ensinnäkin yhdessä asuvia vanhempia ja heidän lapsiansa, mutta myös avioparin katsotaan muodostavan perheen.¹⁴⁶ Aviopuoliso katsotaan perheenjäseneksi myös ulkomaalaislain (ulkomaalaislaki 301/2004) 37 §:n 1 momentissa. Jotta perhe-elämä saa Euroopan ihmisoikeussopimuksen

¹⁴⁰ Ihmisoikeuksien julistuksen 12 artikla: Älköön mielivaltaisesti puututtako kenenkään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon älköönkä loukattako kenenkään kunniaa ja mainetta. Jokaisella on oikeus lain suojaan sellaista puuttumista tai loukkausta vastaan.

¹⁴¹ Ihmisoikeuksien julistuksen 16 artiklan 1 kohta: Täysi-ikäisillä miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe ilman minkäänlaisia rodusta, kansalaisuudesta tai uskonnosta johtuvia rajoituksia; ja 16 artiklan 3 kohta: Perhe on yhteiskunnan luonnollinen ja perustava ydinosa ja sillä on oikeus yhteiskunnan ja valtion suojaan.

¹⁴² HE 309/1993 vp, s. 52–53.

¹⁴³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2018, s. 807.

¹⁴⁴ HE 309/1993 vp, s. 53.

¹⁴⁵ Viljanen LM 1996, s. 791.

¹⁴⁶ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2018, s. 808.

tarjoamaa suojaa, tulee perhe-elämän olla tosiasiallista ja riittävän läheistä.¹⁴⁷ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tapauksessa Abdulaziz ym. vs. Yhdistynyt Kuningaskunta katsonut, että laillisessa ja aidossa avioliitossa olevat puoliset muodostavat ”perheen” ja, että tällainen avioliitto nauttii EIS 8 artiklan tarjoamaa perhe-elämän suojaa.¹⁴⁸

Tapauksessa Abdulaziz, Cabalez ja Balkandali. vs. Yhdistynyt Kuningaskunta oli kyse siitä, että muualla syntyneiden, mutta Yhdistyneessä Kuningaskunnassa laillisesti ja pysyvästi asuvien kolmen naisen aviomiehet eivät saaneet silloisiin maahantulosaännöksiin vedoten lupaa jäädä tai tulla Yhdistyneeseen Kuningaskuntaan vaimojensa luokse heidän aviomiehinään. Abdulaziz, Cabalez ja Balkandali valittivat muun ohella siitä, että päätös kieltää heidän aviomiehensä jääminen tai tuleminen Yhdistyneeseen Kuningaskuntaan rikkoo EIS 8 artiklan mukaista oikeutta nauttia perhe-elämään kohdistuvaa kunnioitusta. EIT kuitenkin katsoi, että EIS 8 artiklaa yksin arvioituna ei ollut rikottu, sillä valittajat eivät osoittaneet esteitä sille, että he voisivat kukin perustaa perhe-elämänsä omaan kotimaahansa tai aviomiehensä kotimaahan. EIT katsoi lisäksi, että kunkin valittajan voitiin katsoa tietävän oman tilanteensa olosuhteiden olevan sellaiset, että aviomiehelle ei mitä todennäköisemmin tultaisi antamaan pysyvää oleskelulupaa.¹⁴⁹

Perinteisesti ajateltuna puoliset asuvat yhdessä mentyään naimisiin, mutta on myös avioliittoja, joissa puoliset asuvat osaksi tai kokonaan eri osoitteissa. Koska Suomen avioliittolaki ei velvoita puolisoita asumaan yhdessä,¹⁵⁰ voisi olla kohtuutonta edellyttää avioparia muuttamaan Suomessa yhteen voidakseen nauttia perhe-elämään kohdistuvaa suojaa. Mikkola katsoo, että on hyvä asia, ettei Suomen lainsäädäntö velvoita avioparia asumaan yhdessä, sillä yhdessä asuminen ei välttämättä jokaisella avioparilla tarkoita onnellista avioliittoa.¹⁵¹ Kun avioliittolaki ei tee eroa avioparien välillä sen suhteen, asuvatko puoliset yhdessä vaiko ei, ei nähdäkseeni ole perusteltua tehdä tällaista eroa avioparien välille myöskään perhe-elämän suojan osalta. EIT on tapauksessa Abdulaziz ym. vs. Yhdistynyt Kuningaskunta todennut, että EIS 8 artiklassa turvatus perhe-elämän suojan saaminen ei välttämättä edellytä, että aviopuoliset asuvat yhdessä. Perhe-elämän suojaa voi erikseen asumisesta huolimatta saada

¹⁴⁷ KHO 2005:87.

¹⁴⁸ Abdulaziz ym. vs. Yhdistynyt Kuningaskunta, tuomio 1985, kohta 62.

¹⁴⁹ Abdulaziz ym. vs. Yhdistynyt Kuningaskunta, tuomio, 1985, kohdat 10, 39–54 ja 66–69.

¹⁵⁰ Mikkola 2009, s. 142.

¹⁵¹ Mikkola 2021, s. 39.

ainakin, jos osapuolet ovat joskus aiemmin asuneet yhdessä.¹⁵² YK:n ihmisoikeuskomitea on katsonut, että oikeus perhe-elämään pääsääntöisesti viittaa mahdollisuuteen asua yhdessä.¹⁵³ Eli vaikka puoliset eivät jostain syystä asu yhdessä, tulisi heidän mahdollisuutensa yhdessä asumiseen kuitenkin turvata osana perhe-elämän suojaa.

On selvää, että aviopari voi nauttia perhe-elämän suojaa. Heidän perhe-elämäänsä voidaan tietyissä tilanteissa suojata myös, vaikka he eivät asuisikaan yhdessä. Tällaisessa tilanteessa on perhe-elämän suojan olemassaolon arvioinnissa pohdittava sitä, miten puoliset ovat toisiinsa yhteyksissä erikseen asumisesta huolimatta. Ei ole perusteltua katsoa, että pelkkä avioliitto muodostaa perhe-elämän suojaa edellyttävän perhesiteen esimerkiksi, jos puoliset eivät ole muutoin missään tekemisissä keskenään. Jos perhesiteen syntyminen olisi mahdollista pelkästään avioliiton solmimisen perusteella ilman mitään avioliiton solmimisen jälkeen tapahtuvaa puolisojen välistä kontaktia, saattaisivat ihmiset solmia tällaisia avioliittoja vain esimerkiksi saadakseen oleskeluluvan avioliiton perusteella. Tällainen toiminta voisi käytännössä merkitä ulkomaalaislain 36 §:n 2 momentin mukaista maahantulosäännösten kiertämistä.¹⁵⁴

Kansallista oikeuskäytäntöä avioparin perhe-elämän suojusta ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiseen liittyen ei juuri ole. Perhe-elämän suojan ja perhesiteen arvioiminen nousee usein esiin esimerkiksi ulkomaalaisoikeudellisessa oleskelulupaharkinnassa. Tutkielmassa jo aiemmin esiin tuodussa tapauksessa KHO 2005:87 ulkomaalaisvirasto ensiasteena ja tämän jälkeen Rovaniemen hallinto-oikeus päätyivät eri ratkaisuun perhe-elämän olemassaolon suhteen. Tapauksessa oli kyse perhesiteeseen perustuvasta oleskelulupahakemuksesta. Serkut A ja B olivat solmineet avioliiton Syyriassa, kun B oli vasta 15-vuotias ja A häntä arviolta pari vuotta vanhempi. Puolisot asuivat Syyriassa yhdessä kuusi päivää häidensä jälkeen. Tämän jälkeen yhteydenpito jatkui kerran viikossa puhelimen välityksellä. Ulkomaalaisvirasto katsoi, ettei tapauksessa puolisojen välillä ollut kyse todellisesta perhe-elämästä, jota Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla suojaisi. Rovaniemen hallinto-oikeus puolestaan katsoi, että vaikka puolisojen välillä ei tähän asti ollut perhe-elämää, ei se tarkoita, etteikö puolisojen välillä olisi perheenjäsenyyteen perustuva side,

¹⁵² Abdulaziz ym. vs. Yhdistynyt Kuningaskunta, tuomio 1985, kohta 62.

¹⁵³ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea, yleiskommentti No. 19, 1990, kohta 5.

¹⁵⁴ KHO 2005:87: Korkein hallinto-oikeus katsoi, että selvästi lapsi-ikäisenä solmitun avioliiton perusteella haettu oleskelulupa merkitsi ulkomaalaislain 36 §:n 2 momentin mukaista maahantulosäännösten kiertämistä.

joka vaatii perhe-elämän suojaa. Rovaniemen hallinto-oikeus huomioi harkinnassaan vaatimukset, jotka puolisoiden uskonto ja kulttuuri asettavat sekä rajoitukset, jotka toisen puolison asema pakolaisena asetti perhe-elämän elämiselle. Asia eteni korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joka kumosi Rovaniemen hallinto-oikeuden päätöksen ja saattoi Ulkomaalaisviraston päätöksen voimaan eli oleskelulupaa ei myönnetty perhesiteen perusteella.¹⁵⁵ Kyseisen tapauksen erilainen arviointi eri oikeusasteissa kertoo aiheen monimutkaisuudesta. Toisaalta katsotaan, että perhe-elämän puuttuminen ei estä sellaisen perheenjäsenyyteen perustuvan siteen muodostumista, joka kuuluu perhe-elämän suojan soveltamisalaan. Ja toisaalta samojen yksityiskohtien valossa voidaan päätyä myös ratkaisuun, jossa katsotaan, ettei suojattavaa perhe-elämää ole muodostunut.

Perhe-elämän suoja liittyy ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkintaan juuri siinä, katsotaanko puolisoiden nauttivan perhe-elämän suojaa keskinäisessä avioliitossaan. Jos puolisoiden välille on syntynyt todellinen perhe-elämä, tulee vietetyn perhe-elämän kesto huomioida avioliiton tunnustamisharkinnassa. Mitä pidempään perhe-elämää on kestänyt, sitä suurempi kynnys avioliiton tunnustamatta jättämiselle voi olla. Myös EIT on ottanut huomioon avioliiton keston pohtiessaan EIS 8 artiklan mahdollista loukkaamista.

Tapauksessa *Boultif vs. Sveitsi* oli kyse muun muassa siitä, mikä painoarvo puolisoiden avioliiton kestolla on arvioitaessa sitä, merkitsikö kielteinen oleskelulupapäätös ja siten maasta poistaminen EIS 8 artiklan loukkaamista. Valittaja oli Algerian demokraattisen kansantasavallan kansalainen ja avioitui Sveitsin kansalaisen kanssa vuonna 1993. Vuonna 1998 Sveitsin viranomaiset eivät suostuneet uusimaan valittajan oleskelulupaa, koska valittaja oli tuomittu rikoksista vankeuteen. Valittajan mukaan päätös olla uusimatta hänen oleskelulupaansa merkitsi EIS 8 artiklan loukkausta, sillä päätöksen seurauksena hän joutuisi erilleen vaimostaan, jonka ei voitu katsoa voivan seurata häntä Algeriaan. EIT totesi, että EIS ei luo ulkomaalaiselle oikeutta saapua tai oleskella jossakin tietyissä valtiossa, mutta ulkomaalaisen poistaminen valtiosta, jossa hänelle läheiset perheenjäsenet asuvat, voi merkitä EIS 8 artiklan loukkausta. EIT katsoi, että tässä tapauksessa oleskeluluvan myöntämättä jättäminen loukkasi EIS 8 artiklan mukaista oikeutta perhe-elämän suojaan.¹⁵⁶

¹⁵⁵ KHO 2005:87: Oikeudellinen arviointi korkeimmassa hallinto-oikeudessa liittyi lähinnä avioliiton pätevyyyteen ja sitä kautta oleskeluluvan myöntämisen hyväksyttävyyteen. Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei alaikäinen B ollut voinut antaa vapaaehtoista ja täyttä suostumusta avioliitolle.

¹⁵⁶ *Boultif vs. Sveitsi*, tuomio 2001, kohdat 7, 17, 31, 39, 48 ja 55–56. Tapauksesta lisää kappaleessa 5.3.

Koska tutkielmani keskittyy ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkintaan silloin, kun ainakin toinen puolisoista on yhä alaikäinen, ei vakiintunutta perhe-elämää yleensä ole voinut kestää kovin pitkään ennen kuin kysymys avioliiton pätevyydestä nousee esiin.

5.3 Perhe-elämän suojaan puuttuminen

Vaikka oikeus perhe-elämän suojaan nauttii usean kansainvälisen instrumentin suojaa, ei se ole täysin koskematton oikeus, vaan siihen voidaan puuttua. Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen ja perhe-elämän suoja ovat olleet arvioinnin kohteena Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksessa Z.H. & R.H. vs. Sveitsi.

Tapauksessa oli kyse kahdesta serkuksesta, jotka olivat solmineet uskonnollisen avioliiton Iranissa. Avioliiton solmimisen aikaan toinen heistä oli 14 vuotta ja toinen 18 vuotta. Sveitsin viranomaiset eivät tunnustaneet kyseistä avioliittoa ja sen vuoksi tapauksessa pohdittiin muun muassa sitä, rikkoivatko Sveitsin viranomaiset EIS 8 artiklan mukaista oikeutta nauttia perhe-elämään kohdistuvaa kunnioitusta. EIT ensin katsoi, että perhe-elämän suoja voi ulottua myös alaikäisten perhesuhteisiin. EIT myös katsoi, että Sveitsin viranomaisten päätös jättää alaikäisavioliitto tunnustamatta ei rikkonut EIS 8 artiklaa ja, että EIS 8 artikla ei velvoita sopimusvaltioita tunnustamaan ulkomailla 14-vuotiaana solmittua uskonnollista tai muuta, esimerkiksi juridista, avioliittoa.¹⁵⁷

Oikeus nauttia perhe-elämään kohdistuvaa kunnioitusta löytyy siis Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklasta. Kyseisen artiklan 2 kohta sisältää seuraavan rajoituslausekkeen:

Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden ja maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Luettelo on tyhjentävä ja rajoitusperuste, joka ei sisälly tähän luetteloon, ei ole hyväksyttävä syy perhe-elämän suojaan puuttumiselle. Rajoituksen tulee siten perustua lakiin, olla välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa ja lisäksi sisältää vähintään yksi 8 artiklan 2 kohdassa mainittu rajoitusperuste. Ulkomaisen alaikäisavioliiton tunnustamatta jättäminen ja siten mahdollinen puuttuminen avioparin perhe-elämän suojaan perustuisi ehdottomuusperiaatteeseen, joka on kirjattu avioliittolain 139.2 §:ään. Vaatimus rajoituksen

¹⁵⁷ Z.H. & R.H. vs. Sveitsi, tuomio 2015, kohdat 6, 10, 44–45 ja 47.

perustumisesta lakiin täyttyy. EIS 8 artiklan rajoituksen tulee olla välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa eli oikeassa suhteessa hyväksyttävään tavoitteeseen nähden ja perusteltu pakottavan yhteiskunnallisen tarpeen vuoksi.¹⁵⁸ Kysymykset rajoituksen oikeasuhtaisuudesta ja pakottavasta yhteiskunnallisesta tarpeesta liittyvät julkisen intressin ja yksilön intressin väliseen punnintaan. On huomioitava, että valtiolla on melko laaja harkintavalta sen suhteen, minkä se katsoo olevan oikeasuhtaista ja minkä ei.¹⁵⁹ Rajoituksen välttämättömyyttä demokraattisessa yhteiskunnassa voidaan tutkia oikeusjärjestyksemme perusarvojen valossa. Kuten edellä on esitetty, ovat alaikäisavioliitot selkeästi vastoin oikeusjärjestyksemme perusteita ja katsotaan lapsen edun vastaiseksi käytännöksi. Vaikka alaikäisten puolisoitten välille olisi syntynyt todellinen perhe-elämä, jota voitaisiin suojata EIS 8 artiklan nojalla, voidaan oikeutta perhe-elämän suojaan rajoittaa välttämättömänä demokraattisen yhteiskuntamme oikeusjärjestyksestä suojaten. Rajoitus on tarpeen erityisesti moraalien suojaamiseksi sekä henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi, tässä tapauksessa alaikäisen puolison asemassa olevan lapsen oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi, koska alaikäisavioliitto vaarantaa lapsen oikeuksien toteutumisen ja jopa rikkoo lapsen oikeuksia.

EIS 8 artiklaan puuttuvan päätöksen hyväksyttävyyttä arvioitiin myös edellä esitetyssä EIT:n tapauksessa *Boultif vs. Sveitsi*. EIT katsoi, että Sveitsin viranomaisten päätös olla uusimatta valittajan oleskelulupaa merkitsi puuttumista EIS 8 artiklan perhe-elämän suojaan. Kyseinen perhe-elämän suojaan puuttuminen rikkoo 8 artiklaa, mikäli puuttuminen ei ole hyväksyttävää 8 artiklan 2 kohtaan sisältyvän rajoituslausekkeen nojalla. Tapauksessa EIT arvioi, oliko Sveitsin viranomaisten päätös lain sallima, tavoitteliko se hyväksyttävää tavoitetta ja oliko se välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa. Sveitsin viranomaisten mukaan päätös oli välttämätön yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi ja muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. EIT katsoi, että valittaja ei aiheuttanut aiemmista rikoksistaan huolimatta suurta vaaraa yleiselle järjestykselle ja sen vuoksi päätös oleskeluluvan myöntämättä jättämisestä ei ollut oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. EIS 8 artiklaa oli loukattu.¹⁶⁰

5.4 Ehdottomuusperiaate ja perhe-elämän suoja

Oikeus perhe-elämän suojaan on turvattu Suomen oikeusjärjestyksessä niin kansallisin kuin kansainvälisinkin säännöksin. Toisaalta taas alaikäisavioliitto on Suomen oikeusjärjestyksen

¹⁵⁸ Esimerkiksi *Dalia vs. Ranska*, tuomio 1995, kohta 52; ja *Danelius* 2007, s. 305.

¹⁵⁹ *McAdam* 2007, s. 158.

¹⁶⁰ *Boultif vs. Sveitsi*, tuomio 2001, kohdat 34–35 ja 39–56.

perusteiden vastainen, ja se voidaan ehdottomuusperiaatteen nojalla jättää tunnustamatta. Mikäli alaikäisenä solmitun avioliiton puolisoiden välille ei ole syntynyt suojattavaa perhe-elämää, on tilanne yksinkertainen: perhe-elämän suoja ei ole esteenä avioliiton tunnustamatta jättämiselle ehdottomuusperiaatetta soveltamalla. Tilanne on monimutkaisempi silloin, kun avioparin katsotaan viettävän todellista perhe-elämää, sillä silloin heidän perhe-elämäänsä tulee lähtökohtaisesti suojata muun muassa EIS 8 artiklan nojalla. Koska alaikäisavioliitot ovat selkeästi oikeusjärjestyksemme vastainen käytäntö, tulisi tällaisen avioliiton tunnustamista puoltavien seikkojen olla hyvin vahvoja, jotta avioliitto voitaisiin tunnustaa. Jo syntynyt perhe-elämä ei ole este ulkomailla solmitun alaikäisavioliiton tunnustamatta jättämiselle, jos sen tunnustaminen olisi vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perusarvoja. Harkinnassa tulee pohtia ehdottomuusperiaatteen soveltamista puoltavat argumentit, ja perhe-elämän suojaamisen puolesta puhuvat seikat. Kysymys on siitä, kumpi painaa enemmän: ehdottomuusperiaate eli oikeusjärjestyksemme perusarvot ja niiden suojaaminen vai avioparin oikeus perhe-elämän suojaan.

Arvioitaessa sitä, onko perhe-elämä muodostunut sellaiseksi, että se edellyttää siihen kohdistuvaa suojaa, voitaisiin ottaa huomioon, oliko tosiasiallisen perhe-elämän syntyminen käytännössä mahdollista tähän mennessä ja onko puolisoilla aikomus aloittaa perhe-elämä Suomessa avioliiton tunnustamisen jälkeen. Painoarvoa voitaisiin antaa myös sille, miten pitkä aika avioliiton solmimisesta on kulunut ja miten puoliset ovat pitäneet toisiinsa yhteyttä.¹⁶¹

Nähdäkseni perhe-elämän suoja ei mene ehdottomuusperiaatteen edelle tutkielmani kohteena olevissa tilanteissa eli silloin, kun alaikäisenä avioliiton solmineista puolisoista ainakin toinen on edelleen alaikäinen avioliiton tunnustamista harkittaessa. Alle 16-vuotiaana solmittu avioliitto on useimmiten oikeusjärjestyksemme vastainen.¹⁶² Tämän vuoksi alle 16-vuotiaana solmittua avioliittoa ei lähtökohtaisesti tunnustettaisi muutenkaan ainakaan ennen kuin puoliset ovat täysi-ikäisiä. Tutkielmani kohdistuu siten tilanteisiin, joissa avioliitto on solmittu 16- tai 17-vuotiaana ja vähintään toinen puolisoista on yhä alaikäinen silloin, kun kysymys avioliiton pätevyydestä nousee esiin. Tällöin puoliset eivät ole ehtineet viettää mahdollista perhe-elämää kuin vain vuoden tai enintään noin kaksi vuotta ennen kuin alaikäinen puoliso täyttää 18 vuotta. Perhe-elämän ei tällöin yleensä voida katsoa muodostuneen niin vakiintuneeksi, että olisi syytä

¹⁶¹ KHO 2005:87; ks. kappale 5.2.

¹⁶² Oikeusministeriö 2020, s. 7.

tunnustaa alaikäisavioliitto siitä huolimatta, että tällainen avioliitto rikkoo oikeusjärjestyksemme perusteita ja on lapsen edun vastainen käytäntö.

Tässä kohtaa on hyvä tuoda esiin lainsäätäjän näkemys siitä, että ”avioliittoa, jonka 10-vuotias on solminut, ei yleensä ole enää aihetta katsoa pätemättömäksi, jos kysymys sen pätevyydestä syntyy vasta sen jälkeen, kun asianomainen puoliso on täyttänyt 18 vuotta ja osapuolet viettävät avioliitolle luonteenomaista yhteiselämää.”¹⁶³ Samanlainen kanta on esillä myös oikeuskirjallisuudessa. Mikkola katsoo, että vakiintunutta perhe-elämää tulisi suojata, mikäli alaikäisavioliiton osapuolet ovat täysi-ikäisiä avioliiton tunnustamisen hetkellä ja puoliset elävät kuten mies ja vaimo.¹⁶⁴ Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista koskeva harkinta on siis perhe-elämän suojan osalta selkeästi erilaista silloin, kun tunnustamista harkitaan puolisoitten ollessa jo täysi-ikäisiä.

¹⁶³ HE 44/2001 s. 50.

¹⁶⁴ Mikkola 2007, s. 6.

6 Avioliiton vapaaehtoisuus

6.1 Vapaus päättää avioliiton solmimisesta

Avioliiton vapaaehtoisuudella on hyvin pitkät juuret. Jo Ruotsin valtakunnan aikana säädetyin vuoden 1734 lain naimiskaassa katsottiin seuraavasti:

5 §: Älköön ketään avioliittoon pakoitettako; waan on awioliitto sekä naisen että miehen wapaalla tahdolla ja suostumuksella wahwistettawa.

Avioliiton perustuminen vapaaehtoisuuteen on siten jo hyvin vanha lähtökohta, vaikkakin vuoden 1734 lain aikaan ja pitkään sen jälkeen puhuttiin naisen naittamisesta miehelle ja naisen naittajasta ja naittamisoikeudesta säädettiinkin naimiskaassa melko tarkasti.¹⁶⁵ Silti avioliiton solmimisen tuli aina perustua avioliittoon aikovien vapaaseen tahtoon.

Avioliiton vapaaehtoisuus näkyy myös kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. YK:n piirissä solmitun suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikä ja avioliittojen kirjaamista koskevan yleissopimuksen 1 artiklan 1 kohdan mukaan mitään avioliittoa ei voida laillisesti solmia ilman molempien osapuolten täyttä ja vapaaehtoista suostumusta. Vaatimus täydestä ja vapaasta suostumuksesta avioliiton solmimiseksi on turvattu myös muun muassa KP-sopimuksessa (23 artiklan 3 kohta), TSS-sopimuksessa (10 artiklan 1 kohta) sekä kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevassa yleissopimuksessa (16 artikla). Vapaus solmia tai olla solmimatta avioliitto on siten perustavanlaatuisen ihmisoikeus. Henkilön vapaa ja täysi suostumus avioliiton solmimiseen tarkoittaa ainakin sitä, että suostumuksen taustalla ei ole minkäänlaista eikä minkään tasoista uhkaa tai painostusta vaan se on henkilön oman vapaan harkinnan tulos. Myös vuoden 1948 ihmisoikeuksien julistuksen 16 artiklan 2 kohdan mukaan avioliiton solmimisen tulee tapahtua vain tulevien aviopuolisoiden vapaasta ja täydestä suostumuksesta.

Avioliiton solmimisen vapaaehtoisuus näkyy vahvasti myös Suomen kansallisessa lainsäädännössä. Avioliittolain 15 §:ssä katsotaan, että kihlakumppanit voidaan todeta aviopuolisoiksi vasta sitten, kun kumpikin heistä on vastannut myöntävästi kysymykseen siitä, tahtovatko he mennä kihlakumppaninsa kanssa avioliittoon. Mikäli vihkiä ei ole esittänyt

¹⁶⁵ Suomalaisen kirjallisuuden seura 1877, s. 1–2.

kyseistä kysymystä kummallekin kihlakumppanille tai kysymykseen ei ole vastattu myöntävästi molempien kihlakumppanien taholta, on avioliitto AL 19.1 §:n nojalla mitätön ja avioliiton ei katsota tulleen solmituksi. Tasavallan presidentti voi AL 19.2 §:n nojalla kuitenkin hakemuksesta päättää tällaisen avioliiton olevan pätevä, mikäli sille on erittäin painavia syitä. Merkitystä on myös perustuslain 7 §:llä, jossa turvataan jokaisen oikeus henkilökohtaiseen vapauteen. Henkilökohtaisen vapauden katsotaan olevan yleisperusoikeus ja se kattaa yksilön fyysisen vapauden, tahdonvapauden ja itsemääräämisoikeuden suojelemisen.¹⁶⁶ Koska avioliiton tulee perustua vapaaseen tahtoon ja suostumukseen, on erityisesti tahdonvapauden suoja olennaisessa asemassa pakkoavioliittoja koskevassa keskustelussa.

6.2 Pakkoavioliitot ja niiden ilmentyminen Suomessa

Pakkoavioliitolle ei ole kansainvälisesti hyväksyttyä yhdenmukaista määritelmää.¹⁶⁷ Tässä tutkielmassa tarkoitan pakkoavioliitolla tilannetta, jossa vähintään toinen puolisoista ei ole voinut vaikuttaa puolison valintaan tai päätökseen avioliiton solmimisesta ja on avioliitossa vastoin tahtoaan. Pakkoavioliiton taustalla voi olla esimerkiksi suvun tai perheen painostus tai uhkaaminen tai pelko tällaisesta uhasta tai painostuksesta. Taustalla voi olla myös pelko fyysisestä tai psyykkisestä väkivallasta, joka on johtanut avioliittoon suostumiseen.¹⁶⁸ Puolison tai puolisoitten kokema uhka tai painostus voi olla myös taloudellista tai hengellistä. Joskus avioliiton taustalla voi olla tavoite saada oleskelulupa. Pakkoavioliiton kohteena voi olla niin nais- kuin miespuolinenkin henkilö, mutta useimmiten sen kohteena ovat nuoret naiset tai tytöt.¹⁶⁹ Olennaista on, että avioliiton solmimisesta puuttuu toisen tai molempien puolisoitten vapaa ja täysi suostumus. Pakkoavioliitoksi on toisinaan katsottu myös sellainen avioliitto, joka on solmittu molempien osapuolten täydestä ja vapaasta tahdosta, mutta jossa puoliso tai puolisoit pakotetaan pysymään. Tällöin pakottaminen ei kohdistukaan avioliiton solmimiseen vaan mahdollisuuteen erota avioliitosta, sillä puoliso tai kumpikaan puolisoista eivät pakottamisen vuoksi pääse pois avioliitosta, vaikka niin haluaisivat.¹⁷⁰

¹⁶⁶ HE 309/1993, s. 46.

¹⁶⁷ Oikeusministeriö 2021, s. 11.

¹⁶⁸ Bildjuschkin ym. 2016, s.152.

¹⁶⁹ Toivonen 2017, s. 4 ja 7. Ks. lisää pakkoavioliiton taustalla mahdollisesti olevista tekijöistä esim. lapsen oikeuksien komitea ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18. CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, 2014, kohta 23.

¹⁷⁰ Oikeusministeriö 2021, s. 13.

Myös tilanteessa, jossa puolisoilta tai puolisoilta ei ole kysytty suostumusta avioliittoon, on kyse pakkoavioliitosta, sillä puolisoilla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa puolison valintaan tai avioliiton solmimiseen. Jos puoliset sittemmin vapaasta tahdostaan ilmaisevat halunsa pysyä avioliitossa, voi avioliiton taustalla ollut pakko poistua. Joskus voi olla myös kyse siitä, että avioliiton osapuolena oleva puoliso tai puoliset eivät suostumustaan antaessaan ymmärtäneet, mistä avioliiton solmimisessa on kysymys. Tällöin avioliittoa ei ole solmittu vapaasta ja täydestä suostumuksesta. Henkilö ei voi antaa täyttä suostumusta, jos hän ei täysin ymmärrä, mihin suostumuksen antaminen johtaa ja mitä avioliitto käytännössä tarkoittaa. Voitaisiin kenties puhua pakkoavioliiton lievemmästä muodosta, sillä vaikka puolisoilla sinänsä oli mahdollisuus vaikuttaa puolison valintaan ja avioliiton solmimiseen, oli heidän mahdollisuutensa kyseisiin päätöksiin rajoittunut rajoitetun ymmärryksen vuoksi. Olipa sitten kyse pakkoavioliiton ”lievästä” muodosta tai suoraan pakkoavioliitosta tai ei pakkoavioliitosta ollenkaan, tällaisia avioliittoja ei Suomessa hyväksytä, vaan ne voidaan ehdottomuusperiaatteen nojalla jättää tunnustamatta.¹⁷¹ Avioliittoja, joista puuttuu täysi ja vapaaehtoinen suostumus, ei tule Suomessa hyväksyä.

Avioliittoon pakottamisen ja pakkoavioliiton tuomittavuutta Suomessa korostaa se, että avioliittoon pakottamisesta voi saada rikoslain (rikoslaki 1889/39, jälj. RL) nojalla rangaistuksen. Rangaistuksen avioliittoon pakottamisesta voi saada pakottamisena (RL 25:8)¹⁷², ihmiskauppana (RL 25:3)¹⁷³ tai törkeänä ihmiskauppana (RL 25:3 a).¹⁷⁴ Käytännössä pakkoavioliittoja ei siitä huolimatta juurikaan näy rikosprosesseissa.¹⁷⁵ Pakkoavioliitolle ei ole erillistä rikosnimikettä, mutta mahdollisuutta pakkoavioliiton kriminalisoinnille on pohdittu.

Suomessa lainsäätäjien voimassa olevan naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (Sops 52–53/2015. Niin kutsuttu Istanbulin sopimus) 37 artikla velvoittaa yleissopimuksen osapuolia säätämään rangaistavaksi tahallisen pakottamisen avioliittoon sekä henkilön houkuttelemisen ulkomaille tarkoituksena pakottaa tämä avioliittoon. Oikeusministeriö on vuonna 2021 julkaisemassaan arviomuistiossa pohtinut, onko voimassa oleva rikoslaki riittävä avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden sääntelyn osalta. Muistiossa päädyttiin seuraavaan

¹⁷¹ HE 44/2001 vp, s. 50.

¹⁷² TyVM 15/2014 vp – HE 155/2014 vp, s. 8.

¹⁷³ HE 155/2014 vp, s. 51–52.

¹⁷⁴ HE 155/2014 vp, s. 51–52.

¹⁷⁵ Toivonen 2017, s. 9.

lopputulokseen: joko voimassa olevan rikoslain katsotaan sellaisenaan olevan riittävä, tai ihmiskauppaa koskevaan säännökseen (RL 25:3) lisätään täsmennys, että teon tarkoituksena voi olla avioliittoon pakottaminen.¹⁷⁶ Suomi on sitoutunut pakkoavioliittojen vastaiseen toimintaan jo vuonna 1959, kun Suomi ratifioi lisäsopimuksen orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959). Lisäsopimuksen 1 artiklan c kohta velvoittaa sopimusvaltioita ryhtymään toimenpiteisiin, jotta lopetetaan tai luovutaan sellaisista järjestelmistä tai käytännöistä, joiden nojalla pakkoavioliittoja solmitaan. Tällaisina järjestelminä tai käytäntöinä c kohdassa mainitaan naisen lupaaminen tai antaminen avioliittoon raha- tai luontaisuuritusta vastaan ilman, että naisella on oikeus kieltäytyä; aviomiehen, perheen tai suvun oikeus luovuttaa nainen esimerkiksi vastiketta vastaan kolmannelle osapuolelle sekä naisen luovuttaminen perintönä toiselle henkilölle, mikäli hänen aviomiehensä on kuollut. Pakkoavioliiton erilliskriminalisointi ei ole välttämätöntä, mutta on selvää, että Suomen lainsäädännön tulee mahdollistaa avioliittoon pakottamisen rankaiseminen.

Pakkoavioliittojen määrästä Suomessa ei ole tarkkaa tietoa, mutta niiden olemassaolo ja lisääntynyt määrä näkyy viranomaisten ja järjestöjen työssä.¹⁷⁷ Pakkoavioliittoon joutuneita tai pakkoavioliiton uhan alla olevia henkilöitä tunnistetaan Suomessa muun muassa lastensuojelussa, eri järjestöissä, viranomaisten toiminnassa ja toisen asteen oppilaitoksissa. Esimerkiksi maahanmuuttovirastossa pakkoavioliitot voivat nousta esiin perheenyhdistämiseen ja turvapaikkaan liittyvissä tilanteissa.¹⁷⁸ Sisäministeriön alainen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä tilastoi ihmiskaupan uhrien määriä, ja koska pakkoavioliiton katsotaan monesti olevan ihmiskauppaa,¹⁷⁹ löytyy auttamisjärjestelmästä myös pakkoavioliiton uhreja koskevia tilastoja. Pakkoavioliittoon joutuneiden henkilöiden määrä auttamisjärjestelmässä on kasvanut, sillä vuonna 2020 auttamisjärjestelmään otettiin uutena asiakkaana 45 pakkoavioliittoon joutunutta henkilöä ja vuonna 2021 pakkoavioliiton perusteella otettiin 63 uutta asiakasta. Auttamisjärjestelmässä pakkoavioliittoon joutuneiden määrä on kasvanut joka vuosi vuodesta 2017 lähtien.¹⁸⁰ Vuonna 2022 kesäkuun loppuun mennessä, eli kuuden kuukauden aikana, auttamisjärjestelmään otettiin pakkoavioliiton perusteella 37 uutta asiakasta. Näistä pakkoavioliitoista 26 oli tapahtunut kokonaan ulkomailla ja vain 11 tapauksessa oli

¹⁷⁶ Oikeusministeriö 2021, s. 89.

¹⁷⁷ Toivonen 2017, s. 9–10.

¹⁷⁸ Toivonen 2017, s. 10–11.

¹⁷⁹ Oikeusministeriö 2021, s. 21.

¹⁸⁰ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän vuosikatsaus 2021, Tilastot: uudet asiakkaat. (Luettu 21.10.2022).

liittymäpinta Suomeen.¹⁸¹ Nämä luvut ovat kuitenkin vain osa pakkoavioliittojen kokonaisuudesta, sillä kaikki pakkoavioliiton uhrit eivät ole auttamisjärjestelmässä asiakkaina. Pakkoavioliittojen määrän arviointia vaikeuttaa myös se, että kaikki pakkoavioliitot eivät ole virallisesti solmittuja,¹⁸² vaan pakottamista voi esiintyä myös esimerkiksi uskonnollisten avioliittojen solmimisessa.

Pakkoavioliittoja ilmenee monessa eri muodossa. Helsingin yliopiston yhteydessä toimivassa Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa tehdyn pakkoavioliittoja koskevan selvityksen mukaan Suomessa esiintyvät tyypilliset pakkoavioliittotapaukset voidaan ryhmitellä kolmeen kategoriaan:¹⁸³

1. Ulkomaalaisten välinen pakkoavioliitto, joka on solmittu ulkomailla. Tällainen pakkoavioliitto voi tulla ilmi Suomessa esimerkiksi turvapaikanhakuprosessin seurauksena tai aikana.
2. Pakkoavioliitto, joka solmitaan Suomessa asuvan maahanmuuttajataustaisen tytön, jolla on usein Suomen kansalaisuus, ja ulkomailla asuvan miehen välillä.
3. Avioliitto, jonka Suomessa asuva ja Suomen kansalaisuuden omaava mies solmii ulkomaisen naisen kanssa aluksi yhteisestä halusta, mutta todellisuudessa vaimo joutuu avioliitossa hyväksikäytetyksi, eikä hänellä ole tosiasiallista mahdollisuutta erota avioliitosta.

Myös ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä on tutkinut pakkoavioliittojen moninaisuutta ja ryhmitellyt pakkoavioliittoon joutuneiden asiakkaiden tilanteita seuraavasti:

1. ”Pakkoavioliitto on alkanut kotimaassa, usein uhrin ollessa alaikäinen. Perhe on muuttanut Suomeen, jossa samat olosuhteet ovat jatkuneet.
2. Uhri on naitettu Suomessa asuvan henkilön kanssa ja pakotettu tai painostettu saapumaan Suomeen.
3. Uhri on saatettu pakkoavioliittoon Suomessa tai häntä uhataan pakkoavioliittoon saattamisella.

¹⁸¹ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän puolivuotiskatsaus 2022, Uudet asiakkaat 1.1.-30.6.2022. (Luettu 21.10.2022).

¹⁸² Hansen – Sams – Jäppinen – Latvala 2016, s. 83.

¹⁸³ Toivonen 2017, s. 12.

4. Uhri on viety Suomesta ulkomaille pakkoavioliittoon saatettavaksi.
5. Järjestetyn avioliiton perusteella Suomeen saapuva puoliso joutuu Suomessa pakkoavioliittoon viittaaviin olosuhteisiin, eikä pysty lähtemään liitosta ilman vakavaa, kunniaan liittyvää tai muuta yhteisön harjoittamaa uhkaa tai painostusta.”¹⁸⁴

Pakkoavioliitto voi olla samanaikaisesti lapsiavioliitto, mikäli toinen tai molemmat puolisoista ovat alaikäisiä. Arvioiden mukaan yli kolmannes pakkoavioliittoon joutuneista oli avioliiton solmimisen hetkellä alle 18 vuotta.¹⁸⁵ Lapsen oikeuksien komitea ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva CEDAW-komitea katsovat, että lapsiavioliitto on jo sellaisenaan pakkoavioliiton muoto, sillä avioliiton solmimisen taustalla ei ole täysi, vapaa ja tietoinen suostumus joko toisen tai molempien osapuolten taholta.¹⁸⁶ Ajatus perustuu siihen, että lapsi ei ole kykeneväinen antamaan täyttä, vapaata ja tietoista suostumusta avioliitolle.¹⁸⁷ Sama ajatus on myös Euroopan parlamentilla, joka pitää lapsiavioliittoja pakkoavioliiton muotona.¹⁸⁸ Korkein hallinto-oikeus on tapauksessa 2005:87 katsonut, että vanhempiansa luona asuva ja siten vanhempiansa riippuvuussuhteessa oleva alaikäinen lapsi ei ollut voinut antaa avioliiton solmimiselle täyttä ja vapaaehtoista suostumusta. Lapsi on usein riippuvainen aikuisista ja tämän riippuvuussuhteen on yleisemminkin katsottu rajoittavan lapsen täyttä autonomisuutta.¹⁸⁹ Sen vuoksi on perusteltua ajatella, että lapsen riippuvainen asema aikuisista vaikuttaa hänen kykyynsä antaa avioliiton kaltaiselle merkittävälle asialle täyttä ja vapaaehtoista suostumustaan ilman ulkoisia vaikutteita.

6.3 Ehdottomuusperiaatteen soveltamiskynnyksen täyttymisestä

Seuraavaksi käsittelemme ehdottomuusperiaatteen kynnyksen täyttymistä suhteessa avioliiton solmimisen vapauteen ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnassa. Vaikka tutkielmani kohdistuu niihin alaikäisavioliiton tunnustamisen tilanteisiin, joissa

¹⁸⁴ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän vuosikatsaus 2021, Tilastot: uudet asiakkaat. (Luettu 21.10.2022).

¹⁸⁵ International Labour Office and Walk Free Foundation 2017, s. 11 ja 46. (Luettu 26.10.2022)

¹⁸⁶ Lapsen oikeuksien komitea ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan CEDAW-komitean yhteinen yleiskommentti No. 18. CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18, 2014, kohta 20.

¹⁸⁷ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2017, kohta F.

¹⁸⁸ Euroopan parlamentin päätöslauselma 2018, kohta A.

¹⁸⁹ Näin on katsottu muun muassa Ruotsissa: Mattson 2002, s. 150.

vähintään toinen puolisoista on yhä alaikäinen, on mainittava, että pakkoavioliiton tilanteessa puolisoiden iällä tunnustamisharkinnan hetkellä ei ole merkitystä. Pakottamalla syntynyt avioliitto tulee lähtökohtaisesti aina jättää tunnustamatta riippumatta siitä, ovatko puoliset tunnustamisen hetkellä alaikäisiä vai täysi-ikäisiä. Avioliiton tulee aina perustua täyteen ja vapaaehtoiseen suostumukseen ja sen vuoksi avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliitto ovat selkeästi vastoin oikeusjärjestyksemme perusteita. Jotta avioliitto on Suomen oikeusjärjestyksen mukainen, tulee siihen olla puolisoiden vapaa ja täysi suostumus. Mikäli ulkomailla solmitun avioliiton vihkimisessä molemmat puoliset eivät ole antaneet vapaata ja täyttä suostumustaan avioliiton solmimiselle, on avioliitto solmittu Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisesti ja tällainen avioliitto tulee jättää ehdottomuusperiaatteen nojalla tunnustamatta. Myös avioliitto, jonka vihkimisen yhteydessä ei kysytty osapuolten tahtoa avioliiton solmimiselle, on katsottava Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseksi ja jätettävä ehdottomuusperiaatteen nojalla tunnustamatta, sillä suostumuksen kysyminen on oikeusjärjestyksessämme vaatimus pätevän avioliiton syntymiselle (AL 15 ja 19.1 §). Tukea pakkoavioliiton tunnustamatta jättämiselle löytyy myös Euroopan neuvostolta, joka on suosittanut jäsenvaltioita olemaan tunnustamatta ulkomailla solmittuja pakkoavioliittoja, ellei tällaisen avioliiton tunnustaminen ole uhrin intressien mukaista erityisesti sellaisten avioliitosta kumpuavien oikeuksien turvaamiseksi, joita uhri ei voisi muuten vaatia.¹⁹⁰ Lisäksi ehdottomuusperiaatetta soveltamalla voidaan jättää tunnustamatta avioliitto, jonka osapuolena oleva puoliso ei suostumustaan antaessaan pystynyt ymmärtämään, mistä avioliiton solmimisessa on kysymys.¹⁹¹ Erityisesti alaikäisenä avioliiton solmineen osalta tulee vakavasti arvioida, onko alaikäinen antaessaan avioliitolle suostumuksensa ymmärtänyt, mistä avioliitossa todella on kyse. Alaikäisen antama ”suostumus” voidaan kyseenalaistaa juuri sen edellä esitetyn kansainvälisen näkemyksen perusteella, että lapsi ei ikänsä vuoksi kykene antamaan täyttä, tietoista ja vapaaehtoista suostumustaan avioliitolle.

Ehdottomuusperiaatteen soveltamisessa tulee aina harkita puolisoiden elämäntilanne sillä hetkellä, kun avioliiton pätevyyttä arvioidaan.¹⁹² Vaikka avioliitto olisi syntynyt ilman toisen tai molempien puolisoiden suostumusta tai ilman suostumuksen kysymistä, voi olla, ettei avioliittoa olekaan syytä jättää tunnustamatta ehdottomuusperiaatteen nojalla. Tällainen tilanne

¹⁹⁰ Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselma 1468, 2005, kohta 14.

¹⁹¹ HE 44/2001 vp, s. 50.

¹⁹² HE 44/2001 vp, s. 50.

voi olla käsillä silloin, kun puoliso, joka ei ollut antanut täyttä ja vapaata suostumustaan avioliiton solmimiselle sittemmin kertoo haluavansa pysyä avioliitossa. Puolison halun avioliiton pysymiselle tulee johtua vapaasta tahdosta.¹⁹³ Samoin kuin avioliiton solmimisen tilanteessa, tulisi tällöin olla kyse lisäksi myös täydestä suostumuksesta. Koska lapsen ei yleisesti katsota ikänsä puolesta olevan kykenevä antamaan täyttä ja vapaaehtoista suostumusta avioliitolle, katson, että voidakseen ilmaista halunsa pysyä alun perin pakottamalla syntyneessä avioliitossa, tulee puolison olla täysi-ikäinen. Sama pätee katsoakseni tilanteeseen, jossa puolisolta ei edes kysytty suostumusta avioliittoon tai joka ei kyennyt ymmärtämään avioliiton merkitystä suostumusta antaessaan, mutta joka sittemmin vapaasta tahdostaan haluaa pysyä avioliitossa. Pakottamalla syntyneessä avioliitossa olevan henkilön myöhemmin, mutta yhä alaikäisenä, ilmaisema halu avioliitossa pysymiselle voidaan mielestäni kyseenalaistaa. Mikäli lapsi on pakotettu avioliittoon, ei myöhempi halu pysyä avioliitossa ole välttämättä vielä täysin vapaa aiemmasta painostuksesta, pakosta tai uhasta. On erittäin mahdollista, että etenkin henkinen painostus avioliiton solmimiselle näkyy vielä alaikäisen ajattelutavassa ja sen vuoksi katson, ettei alaikäinen voi antaa suostumusta avioliiton pysymiselle. Aiempi painostus tai uhka voi näkyä vielä aikuisenkin ajattelutavassa ja ennen pakottamalla syntyneen avioliiton tunnustamista tuleekin olla hyvin varma siitä, että puolisoiden myöhempi halu pysyä avioliitolle on täysi ja vapaa kaikesta painostuksesta. Mikäli vapaasta tahdosta kumpuavaa halua avioliiton pysymiselle ei ole, on avioliitto katsottava pakkoavioliitoksi ja siten oikeusjärjestyksemme perusteiden vastaisena jättää ehdottomuusperiaatteen nojalla tunnustamatta.

Pakkoavioliiton tunnistaminen ja siten pakkoavioliiton uhrien auttaminen voi olla vaikeaa. Koska ulkomaista avioliittoa on favor matrimonii -periaatteen nojalla lähtökohtaisesti pidettävä pätevänä myös Suomessa, voi ulkomailla solmittu pakkoavioliitto Suomessa tulla tunnustetuksi, mikäli kukaan ei tuo esille, että avioliitto on solmittu pakottamalla tai jos avioliiton taustalla oleva pakottaminen ei muutoin ilmene.¹⁹⁴ Pakkoavioliittojen tunnistaminen ja siten mahdollisuus pakkoavioliiton tunnustamatta jättämiseen edellyttää siis jonkinlaista oma-aloitteisuutta joko pakkoavioliitossa olevilta puolisoilta, heidän tilanteensa tuntevilta henkilöiltä tai esimerkiksi viranomaistaholta. Maahanmuuttovirasto on antanut ohjeistuksia alaikäisen pakkoavioliiton tunnistamiseksi niitä tilanteita varten, joissa alaikäisen solmiman

¹⁹³ HE 44/2001 vp, s. 50.

¹⁹⁴ Oikeusministeriö 2019, s. 32.

avioliiton perusteella haetaan perhesiteeseen perustuvaa oleskelulupaa Suomeen. Maahanmuuttovirasto on ohjeistanut, että puolisoita tulee kuulla henkilökohtaisesti ja suullisesti, mikäli on aihetta epäillä avioliiton olevan pakkoavioliitto. Puolisoita kuulemalla tulee pyrkiä selvittämään ensinnäkin se, perustuuko avioliitto molempien puolisoiden antamaan vapaaehtoiseen suostumukseen. Lisäksi maahanmuuttoviraston mukaan tulee selvittää, haluavatko puoliset elää yhdessä perhe-elämää. Ohjeessa painotetaan kuulemisen tärkeyttä etenkin niissä tilanteissa, kun ainakin toinen puolisoista on alaikäinen. Mikäli selvityksessä käy ilmi, ettei avioliiton solmiminen perustu molempien puolisoiden antamaan vapaaehtoisen suostumukseen, ei oleskelulupaa avioliittoon perustuvan perhesiteen perusteella myönnetä.¹⁹⁵ Koska pakkoavioliittojen tunnistaminen voi olla vaikeaa, on hyvin tärkeää, että pakkoavioliitoista ja niiden tunnistamisesta on selkeitä ohjeistuksia lainsäätäjän tai viranomaisen taholta. Kyseinen maahanmuuttoviraston ohje koskee oleskelulupaharkintaa, mutta koska pakkoavioliittoja voi ilmetä myös monissa muissa yhteyksissä, olisi tarvetta myös yleisemmälle ohjeistukselle.¹⁹⁶

6.4 HE 172/2021 vp avioliittolain muuttamisesta

Suomen lain mukaan avioliitto päättyy purkautumalla avioeron tai puolison kuoleman vuoksi (AL 3 §). Avioliiton pätevyys on esikysymys avioliiton purkautumiselle. Mikäli avioliittoa ei tunnusteta Suomessa eikä se ole täällä sen vuoksi pätevä, eivät puoliset voi hakea avioeroa. Avioliitto ei voi myöskään purkautua puolison kuoleman vuoksi, mikäli avioliittoa ei Suomessa tunnusteta.¹⁹⁷ Pakkoavioliiton uhrin kannalta tilanne voi olla hankala, sillä jos pakkoavioliittoa ei Suomessa tunnusteta, ei uhri voi hakea avioeroa ja hän saattaa tätä kautta käytännössä joutua pysymään pakkoavioliitossa. Eduskunnassa on käsittelyssä hallituksen esitys (hallituksen esitys eduskunnalle laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi: HE 172/2021 vp. Käsittelyvaihe 13.1.2023: yleiskeskustelu), jossa ehdotetaan avioliittolakiin säännöksiä, joiden nojalla pakottamalla solmittu avioliitto voidaan kumota. Myös avioliiton kumoaminen

¹⁹⁵ Maahanmuuttovirasto 2020, s. 92–93.

¹⁹⁶ Oikeusministeriö on vuonna 2020 julkaissut viranomaisille suunnatun oppaan, joka sisältää tietoa pakkoavioliitoista, uhrien tunnistamisesta ja aiheeseen liittyvästä lainsäädännöstä. Opas sisältää myös käytännön toimintaohjeita. Opas: Pakkoavioliitot ja rikosoikeudelliset seuraamukset, <https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/5047355/OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf/15a19c64-9cfd-61e0-0662-e2b1c61590b1/OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf?t=1584700654000>, 2020. (Luettu 6.12.2022).

¹⁹⁷ HE 172/2021 vp, s. 6.

edellyttäisi, että avioliitto tunnustetaan Suomessa.¹⁹⁸ Tämä on ymmärrettävää, sillä ei Suomessa voida kumota ulkomailla luotua oikeussuhdetta, jos oikeussuhdetta ei katsota täällä edes oikeaksi tai olemassa olevaksi. Avioliiton tunnustaminen sen kumoamista koskevana esikysymyksenä on kuitenkin merkitykseltään erilainen kuin jos avioliitto tunnustettaisiin avioeroa koskevana esikysymyksenä. Jos avioliiton pätevyys ratkaistaan avioliiton kumoamista koskevassa asiassa, voi avioliiton tunnustaminen johtaa suoraan sen kumoamiseen, mikä olisi parempi pakkoavioliiton uhrin kannalta. Jos taas avioliiton pätevyys ratkaistaan avioeron esikysymyksenä, tulee puolisoitten yleensä noudattaa avioeroa koskevaa kuuden kuukauden harkinta-aikaa. Avioeron harkinta-aika alkaa kulua siitä hetkestä, kun avioliiton purkamista koskeva hakemus on jätetty tuomioistuimelle tai annettu toiselle puolisolle tiedoksi, mikäli avioeroa hakee vain toinen puolisoista (AL 26.1 §). Kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen puolisoit tuomitaan avioeroon, mikäli ainakin toinen puolisoista sitä vaatii viimeistään vuoden kuluessa harkinta-ajan alkamisesta (AL 26.2. §). Käytännössä on siis olla mahdollista, että avioeron esikysymyksenä tunnustettu pakkoavioliitto voisi jäädä voimaan, mikäli kumpikaan aviopuolisoista ei harkinta-ajan jälkeen vaadi avioeroa. Tämä voi olla avioliittoon pakotetun uhrin kannalta erittäin huono ratkaisu, sillä esimerkiksi avioliiton solmimisen taustalla ollut pakko voi toistua ja estää avioeron vaatimisen kuuden kuukauden harkinta-ajan kulumisen jälkeen.

Hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen mukaan avioliiton kumoamisen oikeusvaikutukset olisivat muutoin samat kuin avioeron oikeusvaikutukset, mutta puolisoitten siviilisäädyt palautuisivat kumoamisen jälkeen niihin, jotka ne olivat avioliiton solmimisen hetkellä. Avioliiton päättymismuoto olisi tällöin ”avioliiton kumoaminen”.¹⁹⁹ Mikäli pakkoavioliitto päättyy avioeroon, on puolison siviilisäätö avioeron jälkeen ”eronnut”. Koska avioero nähdään joissain yhteisöissä häpeällisenä asiana, on mahdollisuus siviilisäädyn palauttamiseksi siihen, joka se oli ennen pakkoavioliittoa, tärkeä. Siviilisäädyn palauttaminen siihen, joka se oli ennen pakkoavioliittoa, painottaa myös sitä, ettei pakkoavioliiton solmiminen alun perinkään ollut oikein.²⁰⁰ Vaikka kyseinen hallituksen esitys hyväksyttäisiin ja pakkoavioliiton kumoaminen tulisi mahdolliseksi, voisi avioliittoon pakotettu halutessaan hakea avioeroa pakkoavioliiton kumoamisen sijasta. Koska nykyisin puolisoitten eläessä

¹⁹⁸ HE 172/2021 vp, s. 27.

¹⁹⁹ HE 172/2021 vp, s. 13.

²⁰⁰ HE 172/2021 vp, s. 7.

avioliiton saa purettua ainoastaan avioeron kautta, tarjoaisi pakkoavioliiton kumoamissääntely siten vaihtoehtoisen keinon avioeron purkamiseksi.²⁰¹

Mikäli kyseessä oleva hallituksen esitys hyväksytään, voi avioliiton kumoamista jatkossa hakea se puoliso, joka on pakotettu avioliittoon.²⁰² Avioliiton kumoamisen hakemisesta ei perittäisi tuomioistuinmaksulain mukaista hakemusmaksua.²⁰³ Jotta avioliitto voidaan kumota, tulee kumoamista hakevan esittää uskottava näyttö siitä, että avioliitto on solmittu pakottamisen johdosta. Käytännössä uskottavan näytön esittäminen voi olla hankalaa esimerkiksi sen vuoksi, että pakottamisesta ei ole fyysisiä todisteita tai pakottaminen ei ole sen suuremmin herättänyt huomiota muiden ihmisten silmissä pakottamisen hienovaraisuuden vuoksi. Voi myös olla, että pakottamisesta tietävät henkilöt eivät halua todistaa asiasta.²⁰⁴ Henkilö, joka tietää avioliiton solmimisen taustalla olleesta pakottamisesta, voi esimerkiksi pelätä omaa turvallisuuttaan eikä sen vuoksi halua todistaa asiasta. Avioliittoon pakotetun henkilön kannalta olisi kuitenkin hyvin tärkeää, että kyseinen hallituksen esitys hyväksytään eduskunnassa ja pakkoavioliiton uhrille tulisi mahdollisuus hakea pakkoavioliiton kumoamista.

²⁰¹ HE 172/2021 vp, s. 13.

²⁰² HE 172/2021 vp, s. 33.

²⁰³ HE 172/2021 vp, s. 30.

²⁰⁴ HE 172/2021 vp, s. 16.

7 Lopuksi

7.1 Johtopäätökset

Asenteet alaikäisavioliittoja kohtaan ovat kiristyneet niin Suomessa kuin kansainväliselläkin tasolla. Poikkeuslupamenettelystä luopuminen on yksi osoitus asenteiden kiristymisestä Suomessa. Vaikka lapsiavioliittojen määrä on vähentynyt maailmanlaajuisesti,²⁰⁵ on se edelleen olemassa oleva ilmiö, jonka lopettamiseksi tulee aktiivisesti tehdä töitä. Kansainväliset toimijat, kuten EU ja Euroopan neuvosto ovat kehottaneet sopimus- ja jäsenvaltioita kieltämään lapsiavioliittojen solmimisen. Toisaalta taas esimerkiksi YK:n piirissä on katsottu, että 16-vuotta täyttänyt, mutta alle 18-vuotias, voi poikkeuksellisesti olla tarpeeksi kypsä solmimaan avioliiton. Vaikka vähimmäisiän arvioimiseen on toisinaan haluttu jättää tilaa tapauskohtaiselle arvioinnille, on selkeää, että jokin vähimmäisikävaatimus on asetettava. Vähimmäisikä avioliiton solmimiseksi Suomessa on vaihdellut useasti, mutta nykyisin se on ilman poikkeuksia 18 vuotta. Suomen linja seuraa kansainvälisiä suosituksia avioliiton vähimmäisiän nostamisesta 18 ikävuoteen.

Kun alaikäisyys on este avioliiton solmimiselle Suomessa, nousee Suomessa kysymys alaikäisavioliitoista lähinnä ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkinnan yhteydessä. Vaikka lähtökohtana on ulkomaisen oikeuden kunnioittaminen, voidaan ulkomainen laki, jonka mukaan Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastainen avioliitto on pätevä, jättää Suomessa tunnustamatta. Käsillä olevan tutkielman tarkoituksena onkin ollut tutkia, milloin ulkomainen alaikäisavioliitto voidaan jättää Suomessa ehdottomuus- eli ordre public -periaatetta soveltamalla tunnustamatta. Päätös avioliiton tunnustamisesta on hyvin merkityksellinen puolisoille, sillä ilman avioliiton tunnustamista eivät puolisot voi Suomessa vedota avioliitosta johtuviin oikeuksiin. Ehdottomuusperiaatteen soveltamista tulee harkita tapauskohtaisesti ottaen huomioon puolisoiden elämäntilanne avioliiton tunnustamisharkinnan hetkellä, sillä edellytykset alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamiselle ja tunnustamatta jättämiselle ovat erilaiset riippuen siitä, ovatko puolisot tunnustamisharkinnan hetkellä jo täysi-ikäisiä. Koska tutkielmani on keskittynyt ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamisharkintaan silloin, kun ainakin toinen puolisoista on edelleen alle 18 vuotta, on lapsen edun ensisijaisuus olennaisessa asemassa. Lapsiavioliitto rikkoo lapselle kuuluvia

²⁰⁵ Unicef 2022. (Luettu 8.12.2022).

oikeuksia ja Suomen oikeusjärjestyksessä katsotaan selkeästi, että on lapsen etu olla olematta avioliitossa. Sen vuoksi alaikäisavioliitto voidaan jättää ehdottomuusperiaatteen nojalla Suomessa tunnustamatta, koska sen tunnustaminen rikkoisi oikeusjärjestyksemme perusteita lapsen edusta.

Oikeus perhe-elämän suojaan nauttii oikeusjärjestyksessämme kansallisen lainsäädännön ja kansainvälisten velvoitteiden tarjoamaa suojaa. Ulkomaista alaikäisavioliittoa koskevassa harkinnassa on pohdittava, onko puolisoitten välille muodostunut suojaa vaativa perhe-elämä. Jos puolisoitten välille ei ole syntynyt suojattavaa perhe-elämää, ei perhe-elämän suoja ole esteenä avioliiton tunnustamatta jättämiselle ehdottomuusperiaatteen nojalla. Jos taas suojattava perhe-elämä on syntynyt, on tilanne monimutkaisempi. Koska Suomessa ei alle 16-vuotiaana solmittuja avioliittoja useimmiten tunnusteta, kohdistuu arviointi tilanteisiin, joissa avioliitto on solmittu 16- tai 17-vuotiaana. Mahdollisen perhe-elämän kesto on siten tässä tutkielmassa arvioinnin kohteena olevissa tilanteissa enintään kaksi vuotta ennen kuin molemmat puoliset täyttävät 18 vuotta. Näkemykseni mukaan perhe-elämä ei muodostu vajaan kahdessa vuodessa sillä tavalla vakiintuneeksi, että sen nojalla tulisi tunnustaa oikeusjärjestyksemme perusteiden vastainen avioliitto, joka on lapsen edun vastainen käytäntö.

Kolmas perus- ja ihmisoikeus, johon tutkielmani keskittyy, on avioliiton vapaaehtoisuus. Avioliiton solmimisen tulee tapahtua puolisoitten vapaasta ja täydestä suostumuksesta. Vapaus päättää avioliiton solmimisesta on turvattu useassa kansainvälisessä instrumentissa. Myös Suomen avioliittolaissa edellytetään molemmilta tulevilta puolisoilta myöntävää vastausta vihkiäjän esittämään kysymykseen siitä, haluavatko he solmia avioliiton toistensa kanssa. Muun muassa Euroopan parlamentti on katsonut, että lapsiavioliitto on aina pakkoavioliitto, sillä lapsi ei voi ikänsä vuoksi antaa avioliitolle täyttä ja vapaata suostumusta. Näkemykseni mukaan Suomen oikeusjärjestyksen sisältö on selvä: jos avioliittoa ei ole solmittu molempien puolisoitten vapaasta ja täydestä suostumuksesta, ei avioliittoa tule tunnustaa. Pakottamalla syntynyt avioliitto tulee ehdottomuusperiaatteen nojalla jättää tunnustamatta riippumatta siitä, ovatko puoliset tunnustamisharkinnan hetkellä alaikäisiä vai täysi-ikäisiä. Ainoa tilanne, jolloin pakottamalla tai muuten ilman suostumusta syntynyt avioliitto voitaisiin tunnustaa, on silloin, jos täysi-ikäiset puoliset myöhemmin ilmaisevat täyden ja vapaan halunsa ja suostumuksensa avioliitossa pysymiselle.

Vaikka Suomen laki kieltää avioitumisen alaikäisenä, on kysymys alaikäisavioliitoista silti myös Suomessa ajankohtainen. Ulkomailla alaikäisenä solmittujen avioliittojen tunnustamista

koskevia tilanteita nousee varmasti vielä tulevaisuudessa esiin ja sen vuoksi on tärkeää, että Suomessa eri toimijat, kuten viranomaiset ja tuomioistuimet, tietävät, miten tällaisissa tilanteissa tulee toimia. Eduskunnassa käsittelyssä oleva hallituksen esitys (HE 172/2021 vp. Käsittelyvaihe 13.1.2023: yleiskeskustelu) on tärkeä askel eteenpäin, sillä sen hyväksymisen jälkeen Suomen asenne alaikäisavioliittoja kohtaan tiukentuisi ja niiden tilanteiden arvioiminen selkeytyisi, kun ainakin toisella puolisoista on ollut asuinpaikka Suomessa avioitumisen hetkellä. Kyseinen hallituksen esitys lisäksi parantaisi pakkoavioliiton uhrin asemaa mahdollistamalla pakkoavioliiton kumoamisen. Vaikka kyseinen hallituksen esitys sen hyväksymisen jälkeen merkitsisikin askelta eteenpäin alaikäis- ja pakkoavioliittojen vastaisessa työssä, ei tilanne ole vielä paras mahdollinen. Yksikin lapsi- ja pakkoavioliitto on liikaa ja niiden kitkemiseksi meidän tulee tehdä töitä.